

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

KVALITATIVNÍ VÝZKUM NÁBOŽENSKÝCH PŘEDSTAV U PŘEDŠKOLNÍCH DĚTÍ

Vypracoval: Pavlína Koudelková

Vedoucí práce: Mgr. Jan Vaněk

České Budějovice 2014

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

University of South Bohemia in České Budějovice

Faculty of Education

Department of Education and Psychology

Bachelor Thesis

QUALITATIVE RESEARCH OF RELIGIOUS REPRESENTATIONS AMONG PRESCHOOL CHILDREN

Author: Pavlína Koudelková

Supervisor: Mgr. Jan Vaněk

Czech Budejovice 2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 27. června 2014

.....

Pavλίna Koudelková

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych vyjádřit velké poděkování panu Mgr. Janu Vaňkovi za odborné vedení a cenné rady, kterými usměrňoval mé kroky při psaní této práce. Dále bych také chtěla poděkovat paním ředitelkám a učitelkám v mateřské škole Zeyerova a v Církevní mateřské škole, které mi umožnily uskutečnit výzkum, ale také rodičům dětí zapojených do výzkumu za svolení a samozřejmě dětem, které mi poskytly cenné informace.

V neposlední řadě děkuji svému partnerovi a rodině za nevýslovnou podporu po celou dobu mého studia.

ABSTRAKT

V této práci je veden kvalitativní výzkum v rámci grounded theory se zaměřením na výzkum toho jak děti vnímají určité náboženské symboly, jaké náboženské představy se u nich objevují na vědomé či nevědomé úrovni a jaké náboženské představy si o různých náboženských jevech utvářejí.

V teoretické části jsou vysvětleny pojmy: dítě předškolního věku z hlediska vývojových teorií, pojem religiozita a spiritualita, klíčoví představitelé a pojmy psychologie a sociologie náboženství.

V metodologické části popisují kvalitativní výzkum, metodu polostrukturovaného hloubkového rozhovoru a dále rozdílné a společné náboženské a spirituální představy dětí předškolního věku.

Klíčová slova: náboženství, religiozita, spiritualita, víra, sekularizace, předškolní věk

ABSTRACT

In this thesis qualitative research is conducted within grounded theory focusing on the research of how children perceive certain religious symbols, what religious notions appear in children on the conscious and subconscious levels, and what religious notions they create about various religious phenomena.

In the theoretical part the following terms are explained: preschool age children from the point of view of development theories, the terms religiosity and spirituality, key representatives and terms of the psychology and sociology of religion.

In the methodological part I describe qualitative research, the method of in-depth semi-structured interviews, as well as the different and the common religious and spiritual notions of preschool age children.

Keywords: religion, religiosity, spirituality, faith, secularization, preschool age

OBSAH

OBSAH	7
ÚVOD	9
I. ČÁST TEORETICKÁ	10
1. RELIGIOZITA	10
1.1. Definice a vymezení pojmu	10
1.2. Dělení religiozity	10
2. SPIRITUALITA	12
2.1. Definice a vymezení pojmu	12
2.2. Formy spirituálních prožitků	12
3. VÍRA	14
3.1. Stupně víry	14
4. NÁBOŽENSTVÍ	15
4.1. Definice a vymezení pojmu	15
4.2. Psychologie náboženství	15
4.2.1. Stádia náboženské zralosti	16
4.3. Archetypy	17
4.4. Sociologie náboženství	18
4.5. Sekularizace	20
4.5.1. Definice a vymezení pojmu	20
4.5.2. Sekularizace v České Republice	21
4.6. Náboženské směry	21
4.6.1. Charakteristika vybraných náboženských směrů	21
4.6.2. Zastoupení náboženských směrů v České Republice	26
5. DÍTĚ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	27
5.1. Vývojové teorie	27
5.1.1. Teorie psychického vývoje	27
5.1.2. Teorie psychosociálního vývoje	28
5.1.3. Teorie kognitivního vývoje	28
5.2. Duchovní (spirituální) rozvoj dítěte	30
5.2.1. Náboženská výchova	31
5.2.2. Náboženská představa	32
II. METODOLOGICKÁ ČÁST	33
6. KVALITATIVNÍ VÝZKUM	33
6.1. Metody	33
6.1.1. Zúčastněné přímé pozorování	33
6.1.2. Hlubkový polostrukturovaný rozhovor	33
6.1.3. Pořizování videozáznamu	34
6.2. Zakotvená teorie	34
6.2.1. Kódování	35
7. VÝZKUMNÝ VZOREK	36
III. PRAKTICKÁ ČÁST	37
8. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	37
9. ROZHOVORY	40
9.1. Rozhovor 1	40
9.2. Rozhovor 2	44

9.3.	Rozhovor 3.....	49
9.4.	Rozhovor 4.....	53
9.5.	Rozhovor 5.....	57
9.6.	Rozhovor 6.....	61
9.7.	Rozhovor 7.....	65
9.8.	Rozhovor 8.....	68
9.9.	Rozhovor 9.....	71
9.10.	Rozhovor 10.....	74
9.11.	Částečná sumarizace	77
ZÁVĚR		87
SEBEREFLEXE		89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....		90
SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ		92
PŘÍLOHY		94
	Příloha č. 1.	94
	Příloha č. 2.	95

ÚVOD

Jsme spojením otce a matky, ale to nejsou jediné dva determinanty našeho jednání, chování, vnímání a prožívání. Vliv společnosti prostupuje celým našim životem a nabízí nám svět nejen materiální a emoční, ale také duchovní. Mnoho ze zvyklostí, které si předáváme ve jménu kultury, zároveň utvářejí náš spirituální život.

Na území České Republiky je nejvíce rozšířeno křesťanské náboženství, které prostupuje výraznou část historie naší země a to do takové míry, že její zvyky jsou předávány i mezi lidmi, kteří se ke křesťanství nehlásí, ale je jisté, že touto konfrontací je utváření postojů dítěte značně ovlivněno.

Jednou z mých otázek tedy je, v jaké podobě své zkušenosti předáváme našim dětem. Dále si kladu otázky, jak děti prožívají své náboženské zkušenosti a jaké povědomí mají o zakořeněných tradicích a zvycích a která náboženství z jakých míst je oslovují.

V teoretické části se zabývám obecným pohledem na základní terminologie související s náboženstvím, převážně pak s oblastmi sociologie náboženství a psychologie náboženství, které více objasňují formu a stav spirituality dítěte v předškolním věku.

V praktické části pomocí rozhovorů s dětmi předškolního věku zjišťuji, jakou formou jsou děti s některými náboženskými zvyklostmi seznámeny, kde se setkávají s různými náboženskými symboly a představami a jak je vnímají. Pomocí těchto zjištění charakterizuji vnímání náboženské představy u předškolních dětí a vše dávám do souvislosti s teoretickými poznatky.

I. ČÁST TEORETICKÁ

1. RELIGIOZITA

1.1. Definice a vymezení pojmu

Pojem religiozita vycházející z anglického překladu slova religiosity je dle psychologického slovníku definován jako „zbožnost, víra v pravost a pravdivost náboženství, nábožnost,“ ale také „síla víry; náb. přesvědčení, jeho různá míra a jeho odraz v chování a každodenní praxi člověka“ (Hartl, Hartlová, 2000, str. 505). Ze sociologického hlediska je pak možné religiozitu definovat takto: „nab. postoje zastávané jednotlivci i skupinami. Pojem vyjadřuje poněkud jiný obsah než pojem náboženství. Náboženství má formulované články víry, vytváří instituce a je založeno na r., což nemusí nutně platit opačně. R. se může orientovat na transcendentální představy, náb. předpisy, světské obsahy nebo čistě vnitřní psychické prožitky. R. ovlivňuje vnímání, myšlení a jednání“ (Jandourek, 2001, str. 203-204)

„R. Grom (1992) uvádza, že religiozita by mala prispievať k pozitívnemu rozvíjaniu osobnosti človeka. Stretávame sa však s rozličnými orientáciami religiozity. Tá môže byť založena buď výlučne na poznaní problematiky náboženstva, alebo aj na prežívanom náboženskom zážitku a správaní, motivovanom zvonku alebo znútra, strachom alebo naplnením zmyslu a istoty. Úroveň religiozity môže byť aj situačne podmienená alebo zakorenená v zážitku, orientovaná na prírodu alebo na transcendentno“ (Halama, Adamcová, Hatoková Stríženec, 2006, str. 8)

1.2. Dělení religiozity

Velmi významnou je koncepce náboženské zralosti G. W. Allporta, ve které religiozitu dělí na dvě skupiny a to zralou a nezralou osobnost. Zralá osobnost je taková, která vnímá víru diferenciovaně, tedy v jejích pozitivních i negativních. Zralá religiozita je motivem sama o sobě. Dalšími jejími znaky jsou morální důslednost, všestrannost, jednotící a heuristická povaha. (Holm, 1998)

Později od původního dělení Allport ustupuje a nachází vhodnější dělení na religiozitu niternou a vnějškovou. Charakteristiky těchto dvou skupin učinil S. Kuczkowski (1993), který jako řídicí motiv zvnitřnělé religiozity uvádí to, že má cíl

sama v sobě a člověk náboženství slouží. U vnějškové religiozity je naopak řídícím motivem osobní zájem, kdy náboženství slouží člověku. Dalšími hodnotami, podle kterých Kuczkowski tyto dvě kategorie hodnotil, byly: Hierarchie hodnot, Niternost a vnějškovost, Vztah k náboženské praxi, Vztah náboženství k celku života, Altruismus a egoismus, Pohled na církev a „Dogmatický“ postoj. (Halama, Adamcová, Hatoková Stríženec, 2006)

2. SPIRITUALITA

2. 1. Definice a vymezení pojmu

Z hlediska pojmu je možné spiritualitu chápat jako „*duchovnost, vyhraněná zaměřenost na psychickou stránku člověka; důraz na co nejmenší závislost na faktorech tělesných*“ (Hartl, Hartlová, 2000, str. 556). Avšak je důležité tento pojem nezaměňovat s pojmem spiritualismus, což je názor, který tvrdí, že bytí je duchovní povahy, z čehož je následně odvozeno bytí tělesné. V oblasti pedagogiky, tedy o pedagogickém spiritualismu, hovoříme jako o přesvědčení, že ve výchově je duševní rozvoj nejdůležitější. Pedagog orientovaný tímto směrem pak upřednostňuje orientaci na umění filosofii a náboženství (Hart, Hartlová, 2000).

Roku 1965 Eliade definoval spiritualitu jako hledání posvátna, přičemž je spiritualita klíčovou a jedinečnou funkcí náboženství. Emmons přichází s takovouto definicí: „*hledání smyslu jistoty, propojenosti (connectedness), transcendence a nejvyššího lidského potenciálu*“ (Říčan, 2006 str. 123).

Ve svém článku *Test spirituální citlivosti* charakterizuje Říčan spiritualitu takto: „*Pojem spirituality, včetně své adjektivní formy, pochází z teologie (Kohut 1999), kde jsou jím míněny určité náboženské prožitky a projevy.*“ (Říčan, 2007, str. 153). V současné době tento pojem chápeme v širších souvislostech i mimo, či dokonce proti oblastem náboženství.

Nenáboženská spiritualita je chápána jako: „*kvalitativně specifický prožitek či životní orientace, jež se obejde bez náboženského jazyka a bez představ o nadpřirozených skutečnostech*“ (Říčan, 2007, str. 153).

2. 2. Formy spirituálních prožitků

Podle Jamese neexistuje specifický spirituální cit. Jiný pohled přináší R. Otto, který „*spatřil iracionální „žhavé jádro“ náboženství v numenosu, v jedinečném prožitku posvátna, v němž pojmově odlišil dvě stránky, nedílně spojené a přece různé: mysterium tremendum a mysterium fascinans*“ (Říčan, 2007, str.84). Obě kategorie jsou pro toho, kdo do nich nemohl nahlédnout osobní zkušeností, nepoznatelné. Numinósní mystérium bývá z pravidla děsivé, třeba v takovém případě, kdy mluvíme o nicotě a prázdnotě.

Pokud se zaměříme nejen na konkrétní projevy v jednání a prožívání, ale i na širší prožívání, můžeme hovořit o spirituální každodennosti. Osm základních forem náboženských prožitků zformuloval F. Heiler. Jsou to úcta, strach, víra a důvěra, naděje, láska, pokoj, radost a nutkání sdílet se. *„Bylo by možno tímto způsobem pokračovat ještě podstatně déle, protože každé z bezpočtu situací a událostí, v nichž se náboženský člověk ocitá, odpovídá specifický prožitek, který nelze plně vystihnout obecnými pojmy jako láska, radost atd.“* (Říčan, 2007, str. 88).

Ke zjišťování stavu spirituality mohou sloužit různé testy, o jejichž sestavení se v minulosti snažili například Paloutzian a Elision s testem *Škála spirituálního stavu*, dále Moberg – *Dotazník spirituálního stavu*, MacDonald – *Dotazník vyjádření spirituality* a mnoho dalších autorů. (Říčan, 2006)

3. VÍRA

Psychologický slovník má pro víru rozsáhlé vysvětlení. Jde o „přesvědčení, postoj, zpravidla emočně silně podmíněné, o existenci a pravdivosti urč. jevu, kt. jednoznačnými a jasnými důkazy nelze potvrdit ani vyvrátit; předmětem v. nejčastěji to, co přesahuje možnosti lidského poznání; častá motivace lidské činnosti, součást hodnotové orientace; R. Dawkin (1976) k víře náboženské poznamenává, že jde o dětskou potřebu mít někoho, koho lze vinit za cokoliv, co je nevysvětlitelné“ (Hartl, Hartlová 2004, str. 671).

3.1. Stupně víry

V podání Forwela jsou stupně víry modifikací Eriksonovy teorie a rozčleňují vývoj do šesti kategorií.

- **Intuitivně projektivní** – prvotní nediferencovaná víra raného dětmi se vznikajícími obrazy orientovanými k nejvyšší realitě
- **Myticko-doslovná** – cca od sedmi let, osvojování tradice své komunity
- **Synteticko-konvenční** víra – kolem dvanáctého roku, víra má nabídnout kvalitativně novou orientaci ve světě
- **Individualizačně- reflexivní** – osobní zkušenost, vědomí relativity náboženského přesvědčení
- **Spojující víra** – z pravidla ve druhé polovině života, otevření hlasu „hlubšího Já“
- **Víra směřující k univerzalitě** – jen u výjimečných jedinců, kteří se odpoutávají od svých osobních zájmů. Autor přirovnává k například k Matce Tereze. (Říčan, 2007)

4. NÁBOŽENSTVÍ

4. 1. Definice a vymezení pojmu

Slovem náboženství můžeme rozumět: „*moderní souhrnný pojem pro velmi rozmanité soustavy jednání, symbolů a představ, jimiž různá společenství vyjadřují reálný, životní, osobní vztah k transcendentní zkušenosti*“ (Náboženství, 2011 [online]).

Abychom dokázali bez opomenutí řady náboženských faktů, jak tvrdí Émile Durkheim, definovat náboženství, musíme se nejprve zbavit všech apriorních idejí. Náboženství tedy můžeme definovat pomocí následujících charakteristických rysů.

- Nadpřirozeno, čímž rozumíme všechny jevy, které přesahují naše chápání
- Idea božstva- duchovními bytostmi, subjekty s nadpřirozenou mocí
- Náboženské jevy, které dělíme na víru a rituály

Nezbytné je také zaměřit se na charakteristiku magie, která je s náboženstvím spřízněná a dokonce ji lze od náboženství jen těžko odlišit. Z tohoto všeho Durkheim vyvozuje takovouto definici: „*náboženství je jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtažitým a zakázaným; systém víry a praktik, které sjednocují všechny své příznivce v jediném morálním společenství nazývaném církev*“ (Lužný, 2005, str. 120-121).

Zdaleka Durkheim není jediný, kdo si uvědomuje složitost vymezení tohoto pojmu. „*Celá řada náboženství totiž nemá osobní reprezentace transcendentna, nebo v nich nejsou důležité*“ (Nešpor, Lužný, 2007, str. 17). Vměstnat do jedné kategorie vše co někteří lidé považují za náboženství, je patrně nemožné.

4. 2. Psychologie náboženství

Obecně si lze tento pojem vyložit takto: „*Psychologie náboženství je vědou o vztahu náboženských projevů k psychologickým pochodům a procesům*“ (Holm, 1998, str. 9).

Podíváme-li se ale na hlubší obsahovost psychologie náboženství, může nám napovědět Jungův pohled na věc. „*To, že na nás božství působí, můžeme konstatovat jen prostřednictvím psyché, přičemž však nejsme schopni rozlišit, zda tato působení pocházejí od Boha, nebo z nevědomí, tj. nelze stanovit, zda božství a nevědomí jsou dvě různé veličiny. Obojí jsou mezní pojmy pro transcendentální obsahy.*“ (Jung, 1994, str.

319). Dále „*podle Freubacha je náboženství nevědomé sebeuvědomění člověka, kdy člověk vnímá svoji vlastní podstatu jako něco cizího*“ (Lužný, 1999, str. 25).

Pokud se zaměříme na náboženský prožitek očima C. Y. Gloka a R. Starka, zjistíme, že náboženská zkušenost je interakcí s něčím nadpřirozeným. Takové interakce můžeme zařadit do několika skupin. První je skupina *utvrzující*, do další spadají *zážitky vyslyšení modlitby* a třetí a hlavní skupinou jsou *zážitky extatické*.

Sundém má za to, že náboženské zkušenosti by měly být vykládány více podle zážitků, o nichž se mluví v posvátné tradici, přejímá proto z psychologie pojmy *vnímání* a *učení*. „*Podle Sundéna je pro náboženské zážitky příznačné zakoušení intence a totality*“ (Holm, 1998, str. 45).

4.2.1. Stádia náboženské zralosti

Vývoj dítěte po stránce náboženské zralosti je velmi úzce spjat s kognitivním vývojem, kterému se budeme věnovat blíže v další části práce.

Zkoumání představ boha u dětí předložil v roce 1944 E. Harms. První stádium, které probíhá mezi třetím a šestým rokem, nazval ***pohádkové***. V tomto období převládá fantazie a emoce nad racionálními představami. V druhém, ***realistickém*** stádiu, se posouváme do věku sedmi až deseti let. Zde se představa o Bohu stává realističtější a dítě přijímá model, který je mu předkládán. Poté následuje období ***individuální***, kde může docházet k postupné abstrakci Boha.

Autorem dalšího třídění je W. Grün, který stádia uspořádal takto:

- ***Předmagické stádium*** (2-4 roky) – rozvoj modlitebního života
- ***Magický stupeň*** (4-7 let) – Bůh je často kouzelníkem, modlitby zaklínací formule
- ***Autoritativně logické*** stádium (7-15 let) – uvažování v protikladech. Vede k vytvoření diferenciovaného náboženského života.

W. James spatřuje dvě cesty k náboženské zralosti a to cestu zdravé a cestu nemocné duše. Aby duše mohla být zdravá, musí projít postupným rovnoměrným vývojem bez náhlých drastických posunů. (Holm, 1998)

4. 3. Archetypy

V souvislosti s psychologií náboženství nelze hovořit o archetypech jinak, než jak nám jsou nastíněny C. G. Jungem. Podívejme se nejprve na pojem nevědomí. *„Třetím zdrojem vědomých obsahů je temná sféra psyché, nevědomí. Dostáváme se k ní prostřednictvím zvláštností endopsychických funkcí, těch funkcí, které nejsou ovlivňovány vůlí. Jsou prostředkem, pomocí něhož nevědomé obsahy dosahují povrchů vědomí“* (Jung, 1992, str. 48).

Tyto procesy mohou být rozděleny do dvou tříd, z nichž druhou třídou jsou obsahy zcela neznámého původu. Jsou zvláštní svým mystickým charakterem, jako by byly vzorem, který je vlastní lidstvu obecně a mají proto kolektivní povahu. Tyto kolektivní vzory nazývá Jung *archetypy*. Odvozuje obsahy mytologického, neosobního charakteru, které spadají do kolektivního nevědomí. (Jung, 1992)

Z řečtiny *arché* lze přeložit jako počátek, princip, pravěk. (Říčan, 2007) Jung o archetypech velmi často hovoří také jako o praobrazech. Toto spojení s historií lze vysvětlit následovně: *„Archetypy jsou cosi jako orgány neracionální psyché. Jsou to věčně děděné, charakteristické základní struktury, zpočátku bez specifického obsahu. Specifický obsah vzniká teprve v individuálním životě, kde se osobní zkušenost zachytí právě v těchto formách“* (Jung, 1995, str. 43)

Nejdůležitějším archetypem, o kterém Jung hovořil, byla *anima*, kterou později identifikoval jako bohyni, princeznu, vílu, ale i lehkou ženu a další. Jejím protějškem je archetyp *animus*, což je archetyp vyskytující se u žen. (Jung, 1992)

„Archetypů je tolik, kolik je typických životních situací, a „kdykoliv se v životě přihodí něco, co odpovídá archetypu, archetyp se zaktivuje a nastupuje jako instinktivní reakce nutkání, aby se prosadil proti rozumu a vůli nebo vyvolal konflikt, který přeroste až k tomu, co je patologické, tj. k neuróze“ (Jung, 1997, s. 156.)“ (Říčan, 2007, str. 189-190).

4. 4. Sociologie náboženství

Z hlediska pojmu je nutné odlišit sociologii náboženství a náboženskou sociologii. Tyto dva vědní obory se do značné míry prolínají. Sociologie náboženství je však součástí obecné sociologie, kdežto náboženská sociologie je disciplínou primárně teologickou. (Nešpor, Lužný, 2007)

Jak uvádí Peter L. Berger *„Externalizace je antropologickou nutností. Člověka, jak jej empiricky známe, nelze pojímat mimo jeho neustálé proudění do světa, v němž se nachází. Lidské bytí nesmí být chápáno jako spočívající v sobě, v nějaké uzavřené vnitřní sféře“* (Lužný, 2005, str. 78). A stejně jako nelze člověka vytrhnout ze společnosti, nejde bez společnosti uvažovat ani o náboženství a to ani v jeho internalizované podobě.

Náboženské skupiny je možné zařadit mezi skupiny makrosociální, tedy takové, ve kterých počet jejích členů překračuje hranici, kdy jsou lidé schopni vstupovat do vzájemných interakcí. (Montoussé, Renouard, 2003).

S. P. Huntington tvrdí, že: *„právě náboženské hranice dělí po pádu železné opony jednotlivé světové civilizace“* (Nešpor, Lužný, 2007, str. 10).

Podle Augusta Comta prochází lidské vědění ve všech společnostech třemi stádii. Jedná se o *stádium teologické*, které se dále dělí na *fetišismus*, *polyteismus* a *monoteismus*. Dalším je stádium *metafyzické*, neboli období kritického bádání a konečně poslední stádiem je *stádium pozitivní*, kdy nastupuje vědecké poznání zákonitostí.

Náboženství je pro Karla Marxe *„výrazem určitých sociálních podmínek; je iluzí v takovém sociálním uspořádání, které iluze potřebuje“* (Nešpor, Lužný, 2007, str. 50). Marx měl vizi *„svobodné (od náboženství osvobozené) společnosti, k níž lze dospět revolucí, jejíž hlavní silou bude nový mesias lidských dějin – dělnická třída.“* (Lužný, 1999, str. 23). Vychází z myšlenek L. Freubacha a G.W.F. Hela, který nahlížel na dějiny jako na *„pokrok v procesu uvědomování svobody“*. Klíčovými faktory se pro Marxe staly dělba práce, výrobní síly, vnitřní styky a forma vlastnictví. (Lužný, 1999) *„Výsledkem je podle Marxe stav, kdy si člověk připadá svobodně činný už jen ve svých zvířecích funkcích, tedy v jídle, pití a plození, popřípadě ještě bydlení, odívání a podobně, a ve svých lidských funkcích se cítí už jen jako zvíře.“* (Nešpor, Lužný, 2007, str. 49).

Émile Durkheim hodnotil úlohu náboženství ve společnosti odlišně. Považoval je za „*integrující činitel, který zabraňuje rozpadu společnosti. Obsahem kolektivního vědomí je náboženství, které prostupuje celý život společnosti - vše co je sociální, je také náboženské; sociální a náboženské je synonymní*“ (Nešpor, Lužný, 2007, str. 51-52). Často ve spjatosti se jménem Durkheim můžeme číst o totemismu, ve kterém tento sociolog spatřoval nejjednodušší formu náboženství.

Dalším velmi významným člověkem, který se zabýval sociologií náboženství, byl Max Weber, který náboženství chápal jako nezávislou proměnnou, spoluutvářející moderní kapitalistickou společnost, „*kteřá svým specifickým způsobem ovlivňuje stát, ekonomiku, politiku a další oblasti sociálního života*“ (Nešpor, Lužný, 2007, str. 56). Tvrdí, že moderní kapitalismus vznikl ze zvláštního druhu askeze. Dále také, že tento svět nám byl dán jako předmět našeho působení a že tu nejsme pro zbožnění stvoření, ale pro uctívání Boha samého. Peníze mají být prostředkem pro rozvíjení ctností člověka.

Dalším pohledem na sociologii náboženství je funkcionalistický přístup, jehož představitelem je Talacott Parsons, který snažil o propojení Durkheimova a Weberova přístupu k sociologii a dále Thomas F. O’Dea, jež vytyčil 6 základních funkcí náboženství. Těmito funkcemi jsou: 1. *Poskytnutí podpory, konsolidace a útěchy*, 2. *Transcendentní vztah*, který nabízí pocit bezpečí a jistoty, 3. *Sakralizace norem a hodnot* - upřednostňování skupinového cíle před individuálními touhami, 4. *Hodnoty zpochybňující stávající platné normy* – prostor pro kritiku současného stavu. 5. *Zformování a udržování identity*, 6. *Spjatost s růstem a vývojem jedince*. (Nešpor, Lužný, 2007)

4. 5. Sekularizace

4.5.1. Definice a vymezení pojmu

Psychologický slovník charakterizuje sekularizaci dvěma způsoby: „**1 nahrazování nábož. názorů a praktik světskými 2 převedení církevního majetku do světských rukou**“ (Hartl, Hartlová, 2004, str. 528)

Sekularizační tendenci můžeme spatřit i v kritice D. Bella, který kritizuje nově vzniklé kultury i za to, že: „*jejich rituály jsou „vyvazující“, přičemž situace, v níž žijeme, potřebuje rituály vázající, kterými by se obnovila vazba jedince na společenství*“ (Lužný, 2005, str. 17).

Dále ji můžeme vnímat jako snižování sociálního významu náboženství. V počátcích, kdy se o sekularizaci začalo hovořit, se tato tendence jevila jako velmi závažný jev. Sociologové předpokládali, že religiozita dokonce zaniká. V evropských zemích začátkem 20. století začalo totiž ubývat těch věřících, kteří aktivně navštěvují kostel, klesal počet křtěných dětí, normy, které křesťanství hlásá, přestaly být ve velké míře dodržovány. Postupem času se ukázalo nejen to, že tato tendence se nebude dále šířit, ale také to, že náboženství rozhodně nevymírají. (Nešpor, Lužný, 2007)

Za hlavního představitele sekularizační teze je považován Bryan R. Wilson. Tato teze říká, že je „*proces sekularizace součástí zásadní sociální změny, jež je vymezována jako přechod od tradiční k moderní společnosti*“ (Lužný, 1999, str. 62). Tento přechod nazývá *societalizace*. „*Úpadek se dotýká lokálních řemesel, výroby, zvyků, dialektu atd.*“ (Lužný, 1999, str. 62).

Sekularizace podle O’Dea vychází z desakralizace a racionalizace - postoje osvobozeného od emocí, širší užívání logiky. „*Na sekularizační myšlení má zásadní vliv pět druhů lidské činnosti – práce, válka, obchod, vládnutí a věda*“ (Lužný, 1999, str. 70).

Thomas Luckmann hovoří o sekularizaci jako o privatizaci náboženství, kterou rozumí ústup církevní religiozity. Tento ústup byl právě důvodem mylné myšlenky, že dochází k úpadku náboženství. Podle Luckmanna je náboženství vlastní každé společnosti a všem socializovaným lidem. (Lužný, 1999)

Ústup církevní religiozity se projevuje odklonem lidí od představ Boha, tak jak jej církve představuje. Stále se velká část lidí považuje za duchovní. Pro tento směr, rozšířený v pozdní modernitě, se používá označení New Age.

4.5.2. Sekularizace v České Republice

Česká Republika se řadí mezi jednu z nejméně religiózních zemí Evropy. V našem kalendáři je zakotveno 13 státních svátků, z nichž 6 lze považovat za přímo spojené s křesťanskou vírou. Jedná o tyto svátky: Velikonoční pondělí, Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje, Den upálení mistra Jana Husa, Štědrý den, 1. svátek vánoční, 2. svátek vánoční. Tyto svátky prostupují historii naší společnosti a do značné míry se zaslouhují o její formování. Často jsou považovány jen za dny volna, či za otázku zažitých zvyklostí, bez známosti jejich hlubší podstaty. Opět to vše poukazuje na již dříve zmíněný ústup církevní, tedy institucionalizované religiozity, či o příklon k novým směrům, které k nám přicházejí ze zahraničí, ale ne zcela. Statistické údaje při porovnání let 1991 a 2001 o sníženém množství věřících hovoří a to z původních 43,9% na 32,1% těch, kteří se hlásí k nějakému náboženství. Počet lidí „bez vyznání“ se zvýšil o 19,1%. Vzhledem k tomu, že více věřících je ve starších věkových kategoriích, je předpoklad, že počet lidí hlásících se k nějakému náboženskému směru, bude nadále klesat. (Náboženské vyznání obyvatelstva České republiky, 2012, [online])

4. 6. Náboženské směry

4.6.1. Charakteristika vybraných náboženských směrů

- **Hinduismus**

Toto náboženství vychází z řady posvátných textů, jimiž jsou například Védy, Upanišady, Drahmašástra, Ramájána a Mahabharáta, Purány, Tantry. Jeho vznik se datuje roku 1800 př.n.l. a místem vzniku je Indie. Typickým jazykem je sanskrt, jež s sebou přinesli Árijové. Ti také zavedli kastovní systém, tedy zařazení na základě zaměstnání.

Důležitou myšlenkou hinduismu je koloběh znovuzrození člověka, jehož důvodem je Karma. Ukončení tohoto koloběhu se nazývá Mókša, které člověk dosáhne životem zbavených všech tužeb. K tomuto vysvobození vedou čtyři hlavní cesty: Cesta bhakti, cesta karmy, cesta džňány a cesta jógy. Každý hinduistický chrám je zasvěcen určitému bohu. Často jím bývá Kršna, nicméně většina náboženských obřadů se koná doma. Snad pro nás nejznámější je poutní cesta k řece Ganze, která přináší náboženské zásluhy a přislubuje vykoupení.

Posvátnou a i nám velmi známou slabikou je óm, neboli aum. „*Hinduisté věří, že vyslovení tohoto trojdílného zvuku představuje: ♦První tři védy, ♦tři světy – zemi, ovzduší a nebe ♦tři hlavní bohy – Brahmú, Višnu a Šivu*“ (Keene, 2002, str. 24).

- **Judaismus**

Je to termín označující židovské náboženství. Je spjatý s dějinami Izraele a židovského národa. Vznikl přibližně ve 2. tisíciletí př. n. l., kdy se jednalo o náboženství hebrejských kmenů. Hebrejšтина je i dnes hlavním úředním jazykem Izraele. (Judaismus, 2010, [online]).

Významnou postavou židovských dějin je Mojžíš, který se vydal za Egyptským faraonem a požadoval svobodu židů. Požadavek byl splněn až po seslání 10 ran Egyptských. Exodus z židovského otroctví je dodnes slaven jako Pesach.

Velice známými jsou také pověsti o moudrém králi Šalamounovi, který nechal vystavět v Jeruzalémě obdivuhodný chrám.

Základním písmem je Tanach, který se skládá z Tóry - zákon, učení, vše co lze vědět o Bohu; Proroků – 8 knih pojmenovaných po jednotlivých prorocích; spisů Ktivism. Židovský náboženský život se soustřeďuje v synagogách, kde se konají bohoslužby třikrát denně.

Sabat je dnem odpočinku a jeho dodržování je zahrnuto i v Desateru přikázání. Začíná v pátek se západem slunce a končí v sobotu v noci. Je to den pro studium Tóry, modlitby a bohoslužby.

Jako podíl na odvěké smlouvě s Bohem se u dětí mužského pohlaví provádí osmý den po narození Obřízka, kterou dříve prováděl otec dítěte, nyní většinou mohel – cvičený specialista.

Bohužel židé jsou neodmyslitelně spjati i s významem slova Holocaust. Ve 20. století nacisté povraždili šest milionů židovských mužů, žen a dětí. (Keene, 2002)

- **Křesťanství**

Toto učení se soustřeďuje okolo Ježíše z Nazaretu, jehož narození se datuje do roku 4 našeho letopočtu a který byl vnímán jako dlouho očekávaný prorokovaný mesiáš. Je chápán jako Boží syn, který se v Kristu zjevil. Jeho působení zachycuje nový

zákon a mladší části bible. Většina knih nového zákona byla sepsána do jedné či dvou generací od Ježíšovy smrti. (Křesťanství, 2014 [online]).

Principem je víra v Ježíše, litování svých hříchů a žádání božího odpuštění, tedy snahy o dosažení posmrtného života v nebi po Ježíšově boku.

Vznik první rané církve je dokládám v Lukášově evangeliu. Zrodila se v den oslav Letnic, což je židovský svátek oslavující Tóru. Postupem času vznikala řada dalších církví. Zprvu byly ve svém učení jednotné.

Svátosti a rituály, které se váží na křesťanskou víru a které se odehrávají při bohoslužbách v kostele, se v jednotlivých odnožích mohou lišit. V římskokatolické víře jsou to například přijímání, křest, biřmování, poslední pomazání, sňatek a vysvěcení.

Řada významných křesťanských svátků je nám velmi důvěrně známá, neboť je spjatá s naší kulturou. Těmi méně známými jsou například svatodušní svátky, které se oslavují čtyřicet dní po Velikonocích. (Keene, 2002)

- **Islám**

Jedná se o: „*monoteistické abrahámovské náboženství založené na učení proroka Mohameda, náboženského a politického vůdce působícího v 7. století. Slovo islám znamená „podrobení se“ či odevzdání se Bohu (arabsky Alláh). Stoupenec islámu se nazývá muslim, což znamená „ten, kdo se podřizuje Bohu“ (Islám, 2014, [online]).*

V roce 622 odešel Muhammad z Mekky do Medíny. K této události se datuje vznik muslimského kalendáře. V roce 629 vstoupil Muhammad opět do Mekky, dnes je toto město srdcem Islámu a významným poutním místem.

Existují dvě hlavní skupiny a to muslimové Sunnitští, kteří mají velkou početní převahu nad muslimy Šítskými. Hlavní knihou islámu je Korán, který v překladu znamená *přednášet* a jeho původním jazykem je arabština. Celkem má tato kniha čtrnáct kapitol. Pasáže se věřící z úcty učí nazpaměť a to už od čtyř let, čtyř měsíců a čtyř dnů věku. Muslimští chlapci podstupují obřizku sedm dní po narození.

Hlavním modlitebním místem, ale také centrem obce, je Mešita. Za základ víry je považováno pět sloupů: Šaháda, Salát, Zakát, Sawn a Hadždž. (Keene, 2002)

„Súfismus představuje v islámu mystický proud, který vzešel z učení velkých duchovních mistrů. Súfismus je přítomen ve všech muslimských zemích; je uspořádán do bratrstev“ (Reeber, 2007 str. 48)

- **Sikhismus**

Jedná se o monoteistické náboženství, které také věří v karmu a jeho cílem je jednota s Bohem. Guru Nának, který se narodil roku 1469, je zakladatelem této víry, všeobecně je známý jako Siki. Domovem sikhů je oblast Paňdžádu a jihu Asie.

Uznávanými svatými texty jsou Guru Granth a Sáhib. Zsvěcení sikhové nosí takzvaných „pět K“: Kéš – nestříhané vlasy, Kára – ocelový náramek, Kanghá – dřevěný hřeben, Kačchá – bavlněné krátké kalhoty a Kirpán – ocelový meč. Všechny tyto předměty mají svoji další symboliku.

Posvátným místem sikhů je Gurudvara, což znamená „sídlo guru“ a střediskem sikhismu je město Amristar. (Kemp, 2013)

- **Kmenová náboženství**

Jak už název napovídá, hovoříme zde o původních náboženstvích australských a afrických kmenů, jejichž tradice a zvyky se liší téměř v každém kmeni. Pro nás „civilizované“ jsou tyto tradice často velmi podivné, nepochopitelné až bizarní. Jako o lidech bez kultury o těchto kmenech mylně hovořili první objevitelé a posléze i evropští vědci. Postupem času jsme začali pronikat do jejich vnímání světa a náboženských obřadů, které popisuje například T. G. H. Strehlow.

Z důvodu dřívější nerovnoprávnosti, vzniklé na základě rasové odlišnosti a postupných kolonizací, to původní kmeny neměly nijak jednoduché a do jisté míry tak tomu není ani dnes. Na jedné straně jsou rezervace a slumy, ve kterých se stále drží původní kmenové tradice a náboženství, na straně druhé je civilizace se svojí kulturou a odtržením od všeho původního. (Küng, 2006)

- **Buddhismus**

Základ tohoto náboženského směru vytvořil Siddhártha Gautama, který se narodil jako princ královského rodu Šákjů. Přesné datum kdy žil, není známé, ale odhady se pohybují mezi 6-4 stol. př. n. l. Tento člověk je „běžně známý jako *Buddha*,

což znamená "probuzený". Buddhisté jej respektují jako svého probuzeného či osvíceného učitele, který s nimi sdílel svůj vhled jak pomoci cítícím bytostem zbavit se svého utrpení“ (Gautama Buddha, 2014, [online]).

Buddhistické myšlení má dvě hlavní školy a to théravádový a mahájánový buddhismus, theravády a mahajány jsou zároveň hlavními píšmy buddhismu. Například v Japonsku je však nejznámější buddhismus zenový.

Duše je podle učení Buddhy jen svazek zkušeností, který se smrtí vyprchá. Vše je ve stavu neustálého toku, tedy neustálém koloběhu života a smrti. Nirvána je stav, kdy člověk nepociťuje vášeň a chtivost. Dosáhnout jí je možné následováním osmidílné stezky. V první řadě se jedná o správné pochopení čtyř vznešených pravd, které vysvětlují jak naložit s vlastními touhami. Modlitba může probíhat například zpěvem mantry či vyslovením jména Buddhy nebo bódhisattvy při prostraci u čehož jim dopomáhá růženec tvořený sto osmi, padesáti čtyřmi či dvaceti sedmi kuličkami. Základními dvěma formami meditace jsou samatha, jejímž úkolem je rozvoj mysli ke klidu a vipassana, která poskytuje vhled do pravd nestálosti, strasti a nejásaví. (Keene, 2002)

- **Taoismus**

Označuje filosofickou školu založenou na textech Tao te ťing „Tao“ znamená cestu. Toto náboženství je někdy také nazýváno „přírodní mystikou“. (Kemp, 2013)

Kořeny tohoto směru spadají patrně do let 2000 př. l. n. Jedná se tedy o nejstarší Čínské náboženství. Dříve měla téměř každá domácnost svá vlastní božstva. Za takzvanou čistou trojici jsou považováni Tchaj-šang Lao-ťün, Tchaj-lao Tao- ťün a Jü-chuang. (Keene, 2002)

4.6.2. Zastoupení náboženských směrů v České Republice

Výzkum, vzniklý na základě dat zjištěných při sčítání lidu, který je uveden na stránkách Českého statistického úřadu, nejlépe vykresluje počty lidí hlásících se k jednotlivým náboženským směrům.

Náboženské vyznání	1991 abs.	1991 v %	2001 abs.	2001 v %	Přírůstek /+/ úbytek -/ proti roku 1991 /abs./	Index 2001/ 1991 v %
Obyvatelstvo celkem	10 302 215	100,0	10 230 060	100,0	-72 155	99,3
Věřící celkem	4 523 734	43,9	3 288 088	32,1	-1 235 646	72,7
v tom:						
Církev římskokatolická	4 021 385	39,0	2 740 780	26,8	-1 280 605	68,2
Českobratrská církev evangelická	203 996	2,0	117 212	1,1	-86 784	57,5
Církev československá husitská	178 036	1,7	99 103	1,0	-78 933	55,7
Náb. spol.Svědkové Jehovovi	14 575	0,1	23 162	0,2	8 587	158,9
Pravosl. církev v českých zemích	19 354	0,2	22 968	0,2	3 614	118,7
Slezská církev evangelická a.v.	33 130	0,3	14 020	0,1	-19 110	42,3
Církev bratrská	2 759	0,0	9 931	0,1	7 172	359,9
Církev adventistů sedmého dne	7 674	0,1	9 757	0,1	2 083	127,1
Církev řeckokatolická	7 030	0,1	7 675	0,1	645	109,2
Křesťanské sbory	3 017	0,0	6 927	0,1	3 910	229,6
Apoštolská církev	1 485	0,0	4 565	0,0	3 080	307,4
Bratrská jednota baptistů	2 544	0,0	3 622	0,0	1 078	142,4
Evangelická církev metodistická	2 855	0,0	2 694	0,0	-161	94,4
Starokatolická církev v ČR	2 725	0,0	1 605	0,0	-1 120	58,9
Federace židovských obcí v ČR	1 292	0,0	1 515	0,0	223	117,3
Novoapoštolská církev v ČR	427	0,0	449	0,0	22	105,2
Nábož. spol. českých unitářů	365	0,0	302	0,0	-63	82,7
Ostatní a nepřesně určené	21 085	0,2	221 801	2,2	200 716	1051,9
Bez vyznání	4 112 864	39,9	6 039 991	59,0	1 927 127	146,9
Nezjištěno	1 665 617	16,2	901 981	8,8	-763 636	54,2

Pozn.: zahrnuty všechny církve a náboženské společnosti zjištěné v roce

1991, pokud mají adekvátní protějšky v roce 2001. (Náboženské vyznání obyvatelstva České republiky, 2012, [online])

5. DÍTĚ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

5.1. Vývojové teorie

5.1.1. Teorie psychického vývoje

Historickým základem je **Freudova** psychoanalýza. Vyznačuje se „*extrémním determinismem s důrazem na genetické stránky, biologickým určením o instinktech, teorií nevědomých pochodů a předpokladem cílesměrné dynamiky všech pochodů*“ (Holm, 1998, str. 110).

Osobnost je tvořena subsystemy *Id* - vrozená složka, *Ego* - je rozvíjeno činností *Id*, a *Superego* - je naučená složka osobnosti, která se rozvíjí nejpozději.

Vývoj osobnosti pak rozděluje do těchto stádií:

- *Orální stádium* – kojenecké období,
- *Anální stádium* – batolecí,
- *Falické stádium* – předškolní věk,
- *Stádium latence* - raný školní věk
- *Genitální stádium* – období dospívání

U dítěte Freud předpokládá determinovanost principem slasti. (Vágnerová, 2008)

Dalším, kdo vytvořil svoji teorii psychického vývoje, byl **C. G. Jung**. Ve svých přednáškách široce popisuje pojmy vědomí a nevědomí, ale také se dostává za jejich hranici a to pojmy kolektivního vědomí a nevědomí, kdy v určitém případě kolektivní povahy hovoří o archetypech (Jung, 1992). Více viz. kapitola 4.3. Archetypy.

„*Psychický vývoj chápe Jung jako proces individuace, zaměřený na vyjádření a rozvoj vlastností jedinečnosti, na hledání smysluplnosti vlastního života* (Vágnerová, 2008, str. 39). Dětství je fází fragmentárnosti a dezintegrace. Psychický vývoj směřuje k rozvinutí osoby. Při dospívání by mělo dojít k integraci archetypu stínu a pokračování rozvoje diferenciací vztahu k duálnímu archetypu animus-anima. (Vágnerová, 2008)

R. Spitz charakterizoval ve svém studiu průběh vývoje vztahu k lidem a to do fází: *Preobjektální, fáze předběžného objektu a fáze specifického objektu*.

M. Mahlerová zkoumala stadia mezilidských vztahů v raném dětství a popisuje čtyři fáze rozvoje Ega: Autistická fáze, Symbolická fáze, Separačně-individuální fáze,

Fáze stálosti objektu. Dalšími významnými autory jsou Sern, který popisuje vývoj psychického já. Dále J. Bowlby, M. Ainwortová a další. (Vágnerová, 2008)

5.1.2. Teorie psychosociálního vývoje

Do osmi stádií člení svoji teorii psychosociálního vývoje E. H. Erikson.

- *Základní důvěra proti základní nedůvěře* – do 1 roku, kdy na konci období je dosaženo základní důvěry v tento svět.
- *Autonomie proti studu a pochybám* – 1-3 roky. Je to věk první emancipace a za dokončení této fáze je považována základní důvěra v sebe sama.
- *Iniciativa proti vině* – 3-6 let. Fáze iniciativy a aktivity
- *Příčinnost proti inferioritě* – 6-12 let. Je fází snaživosti, kdy dítě usiluje o dobrý výkon.
- *Identita proti konfuzi rol* - 12-20 let. Zde se rozvíjí identita člověka.
- *Intimita proti izolaci* – 20-25 let. Přípravenost na sdílení párové identity. Při jejím vyhýbání může nastat izolace.
- *Generativita proti stagnaci* - 25-50 let. Objevuje se snaha něco vytvořit. Krize středního věku bývá přítomna okolo 40 roku života.
- *Ego integrita proti zoufalství* začíná v 50 letech. Člověk by měl dosáhnout osobní identity. (Vágnerová, 2008)

5.1.3. Teorie kognitivního vývoje

Charakterizujme si přednostně pojem. Kognici je možné chápat jako poznávání. Kognitivní je tedy „*poznávací, též vnímající, hodnotící, vztahující se k poznávacím procesům*“ (Hartl, Hartlová, 2004, str. 261).

Dodnes nepřekonanou teorií kognitivního vývoje je bezesporu teorie J. Pigeta. Další autoři jako J. Pascaulová-Leoneová, K. Fischer, R. Case a další, jsou pouze pokračovatelé, kteří se tuto teorii snažili rozšířit či modernizovat. (Vágnerová, 2008)

Asimilace a akomodace jsou základem kognitivního vývoje a je důležité jejich udržení v rovnováze. Asimilaci rozumíme jako „*způsob, jakým si dítě vykládá nové informace, aby jim rozumělo, přizpůsobuje je svým kognitivním schématům*“ (Vágnerová, 2008, str. 46).

Akomodace je pak přizpůsobování již utvořených starých schémat novým poznatkům. (Vágnerová, 2008)

Jednotlivé fáze kognitivního rozvoje, tak jak je popisuje J. Piaget, jsou následující:

Fáze senzomotorické inteligence (0-2 roky)

Toto období Piaget rozděluje do dalších šesti podkategorií.

- *Stádium I.* – můžeme spatřovat ve spontánních a celostních činnostech organismu. Objevuje se u novorozence. Nedá se mluvit zcela o učení, ale můžeme využít „reflexní cvičení“.
- *Stádium II.* – období vytváření prvních zvyků. V případě vyvolání z venku mluvíme o podmiňování.
- *Stádium III.* – v období okolo 4,5 měsíce se objevuje koordinace mezi viděním a uchopováním.
- *Stádium IV.* – „ve čtvrtém stádiu lze pozorovat úplnější výkony praktické inteligence“ (Piaget, Inhelderová, 2010, str. 16).
- *Stádium V.* – okolo 11-12 měsíce se připojuje k předchozímu jednání hledání nových prostředků na základě diferenciací známých schémat.
- *Stádium VI.* – ukončuje senzomotorické období. Dítě nachází nové prostředky zvnitřnělymi kombinacemi, které vyúsťují ve vhléd. (Piaget, Inhelderová, 2010)

Fáze symbolického a předponového myšlení (2-4 roky)

V tomto období se rozvíjejí poznávací procesy. Malé dítě je závislé na manipulaci s poznávanými objekty. Dítě napodobuje slova a dává jim globální význam. Vytváří si soustavu individuálních označovacích prostředků. Rodící se myšlení prodlužuje senzomotorickou inteligenci, ale zároveň vzniká z diferenciací označovaných a označujících elementů. Začíná se utvářet počínající představová inteligence. (Piaget, 1999)

Fáze názorného, intuitivního myšlení (4-7) let

Spatřujeme u dítěte koordinaci poznávacích vztahů, dítě je na prahu operací. Sále je tato inteligence prelogická. Vývoj operací se ještě neukončil, a proto jej prelogická inteligence nahrazuje. Dítě má vytvořený obrysový pojem zachování, nikoliv

však zachování množiny. „*když studujeme rozdíly mezi názorem a operací a současně přechod od názoru k operaci, můžeme sledovat nejenom, jak se kvality uvádějí ve vztah podle dvou rozměrů, ale také samotnou koordinaci v její logické (kvalitativní) nebo matematické podobě*“ (Piaget, 1999, str. 124-125).

Fáze konkrétních logických operací (7-11 či 12 let)

Vznikají logicko-aritmetické a prostorově časové operace. Vzniklé operace se projevují v ekvilibraci. Operační grupování vyústuje ve struktury, které vedou k logickým operacím spoluzahrnování tříd a kvalitativního ražení. Následně se objevuje číselná soustava. Paralelně vzniká čas a prostor. Grupování zde netvoří formální logiku. Konkrétní operace jsou vždy vázány na činnost. (Piaget, 1999)

Fáze formálních logických operací (od 11-12 let)

Konkrétní grupování se transformuje na novou rovinu myšlení. Adolescent uvažuje nezávisle na přítomnosti. Objekt je schopný uvažovat „*hypoteticko-deduktivně, tj. o prostých předpokladech, nesouvisejících nutně se skutečností, nebo s jeho domněnkami, přičemž se spoléhá na důslednost samotného usuzování, nikoli na soulad závěrů se zkušeností*“ (Piaget, 1999, str. 139).

5.2. Duchovní (spirituální) rozvoj dítěte

Je často spojován s otázkami morálního rozvoje dítěte. Lukášková v knize Kvalita života dětí a didaktika uvádí slova Bernarda Lievegoeda: „*Dítě se ještě nachází ve fázi napodobování. Pomocí dobrých návyků se tak kladou základy pro vůli a morálitu. V napodobování dítě přejímá zvyky svého okolí. V uspořádaném okolí s pevným životním rytmem se vytváří základ pro vnitřní jistotu a vlastní smysl pro pořádek, ...*“ (Lukášková, 2010, str. 78). Značně tedy záleží na rodiči a dalších vychovatelích dítěte, jaký základ z hlediska hodnot mu bude předáván.

Kolberg hovoří o třech stádiích morálního vývoje, kterými jsou úroveň *prekonvenční, konvenční a postkonvenční*. V předškolním období hovoříme o období prekonvenčním, kdy zatím smysl pro morálku není utvořen a dítě je orientováno na odměnu a trest. Těmto ukazatelům přizpůsobuje své chování. (Kohlbergova stádia morálního vývoje, 2014[online]).

Charakter, který se utváří, je dílem zvnitřňování požadavků okolí, které jedinec přijal za své. Ries hovoří o tříbení charakteru, nalézání člověka v člověku a nalézání vnitřního JÁ. Důležitý je pedagogický vliv pohádek a bajek. Nejen že v sobě obsahují archetypální obrazy, ale také vybízí k nápravě.

„Spiritualita se dnes považuje za individuální jev související s hledáním osobního spojení s transcendentem (s tím co nepřesahuje), smysluplností a zdůrazňuje se v ní duchovní zkušenost (subjektivní zážitek posvátna, mytické zážitky, víra jako hledání (Hodačová, 2008, s. 220)“ (Lukášková, 2010, str. 82).

5.2.1. Náboženská výchova

Můžeme jí rozumět jako vytváření přehledu o podstatě náboženství. Své místo nalezla i ve školách jako součást multikulturní výchovy či součást historického vývoje.

V díle Celistvé výchovy France Ketta se již nebavíme o náboženských směrech obecně. V České Republice, pokud se hovoří o náboženské výchově, je většinou myšlena Křesťanská náboženská výchova, která je součástí výuky zejména v církevních školách nebo jako povinně volitelný předmět či zájmový kroužek. Tato náboženská výchova hovoří jednoznačně o křesťanském náboženství, přičemž nejrozšířenější je u nás Katolická náboženská výchova.

Různé didaktické publikace a pomůcky vznikají i pro domácí náboženskou výchovu. Například Elmar Gruber sestavil ze své praxe seznam nejčastějších a komplikovaných oblastí, kdy se děti seznamují s Bohem a křesťanskou naukou a zakomponoval je do své práce *Děti se ptají na boha*. Z tohoto díla je patrný i kritický náhled dítěte na náboženství, kterému ve všech otázkách musí čelit a objasňovat je k uspokojení dítěte. (Gruber, 1994)

Samozřejmě učení náboženské teologii odpovídá i kultuře dané země. Islámu jsou všechny děti učeny už od 4 let. *„Nařídte vašim dětem, aby se modlily od sedmi let, a omezujte je v modlení, až jim bude deset let“ (Reeber, 2008, str. 40).*

5.2.2. Náboženská představa

Ve smyslu, v jakém o ní hovoříme v kvalitativní části výzkumu, je představa brána jako povědomí, ve kterém hrají roly veškeré vývojové determinanty a socio-kulturní podmínky, ve kterých dítě vyrůstá.

II. METODOLOGICKÁ ČÁST

6. KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Slovu *kvalita* přiřazuje psychologický slovník význam *jakost, hodnota*. Pojmu kvalitativní pak: „*mající povahu zařazení subjektu do urč. kategorie, na rozdíl od kvantitativního, měřeného n. měřitelného na číselné stupnici*“ (Hartl, Hartlová, 2004, str. 284).

Švaříček a Šedová popisují hned několik možných definic kvalitativního výzkumu a to na základě pohledu, který zaujímáme. Podle sběru dat, jak tvrdí Thomas, „*kvalitativní výzkum neporovnává jedince a události prostřednictvím termínů míry a množství*“ (Šafaříček, Šedová, 2007, str. 14). Další definice lze odvodit podle metody usuzování, typu dat a způsobu analýzy.

V sociálních vědách vychází chápání z usuzování a poznávání aktérů, proto se snažíme o „*pohled z perspektivy subjektu*“. Dále je důležitá subjektivita badatele a dialogičnost. (Šafaříček, Šedová, 2007)

6.1. Metody

6.1.1. Zúčastněné přímé pozorování

„*Takový druh pozorování, kdy sledujeme studované jevy přímo v prostředí, kde se odehrávají*“ (Šafaříček, Šedová, 2007, str. 144). Dochází k interakci mezi výzkumníkem a pozorovanými účastníky výzkumu. Přímým pozorováním je takové, kterého se přímo zúčastníme. V praktické části je také použito pozorování strukturované i nestrukturované. Pozorovanými jevy mohou být fyzický a sociální vzhled prostředí či popis jednání aktérů. (Šafaříček, Šedová, 2007)

6.1.2. Hlubkový polostrukturovaný rozhovor

Je nejrozšířenější podobou interview. Je vyjádřeno určité schéma, které je pro tazatele závazné. Podle potřeby můžeme zaměřovat pořadí okruhů otázek. Používá se upřesnění či vysvětlení odpovědi účastníka. Je definované tzv. „*jádro interview*“, na které se následně nabalují doplňující témata. Environmentální

proměnné by měly odpovídat cílům výzkumu. Dokáže eliminovat nevýhody strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru. (Miovský, 2006)

Pro hloubkový rozhovor je důležité kladení otevřených otázek, které neomezují dotazovaného danými volbami dotazníku a umožňuje zachytit slova v přirozené podobě. „*účelem je vylíčení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů*“ (Šafaříček, Šedřová, 2007, str. 159).

6.1.3. Pořizování videozáznamu

Technika nám v dnešní době umožňuje využití videozáznamu pro pozdější zpracování dat či větší náhled na jevy, které výzkumník při rozhovoru nebyl schopen pro velké množství či rychlost sledu zaznamenat. Problémem zůstává efekt přítomnosti kamery, který může ovlivnit přirozený sled interakce zkoumaných jevů.

Pořizování záznamu podléhá zákonu č. 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů. Uchovávání těchto údajů se má konat jen po dobu, která je pro tento účel nezbytně nutná. Nesmí být zasahováno do osobního života subjektů. K natáčení musí účastník či zákonný zástupce vydat souhlas. (Šafaříček, Šedřová, 2007)

6.2. Zakotvená teorie

Název pochází z anglického grounded theory. Jejími autory jsou Anselm Staruss a Vaney Glaser. Dříve studenti neměli prostor pro pokusy vytvořit nové teorie, které by navazovaly, nebo se odlišovaly od teorií významných teoretiků. „*Zakotvená teorie proto představuje sadu systematických induktivních postupů pro vedení kvalitativního výzkumu zaměřeného na vytváření teorie*“ (Šafaříček, Šedřová, 2007, str. 84).

Základními principy zakotvené teorie:

- Cílem výzkumu je generovat novou teorii, která má být zakotvena v datech.
- Jde o identifikaci relativních proměnných a operacionalizování vztahů mezi nimi.
- Zaměřenost zůstává na sociálních procesech, které formují lidskou interakci.
- Do výzkumu vstupujeme nezátížení apriorními představami o předmětu výzkumu.
- Měli bychom dosahovat validity, souladu mezi teorií a pozorováním, zobecnitelnosti, reprodukovatelnosti, přesnosti, kritičnosti a ověřitelnosti.
- Komparováním a porovnáváním konceptů odhalujeme společnou bázi skupin jevů. (Šafaříček, Šedřová, 2007)

Naše výzkumy musí vycházet z terénního bádání. Zkušenosti a zážitky jsou v neustálém vývoji.

6.2.1. Kódování

Zakotvenou teorii můžeme analyzovat pomocí kódování. Při *konceptualizaci údajů* hledáme základní výklad, který umožňuje hlubší pochopení.

Typy kódování:

- **Otevřené kódování**

Je první fází procesu kódování. Vzájemným porovnáváním a tříděním významových jednotek získáváme kategorie. Seskupování pojmů se dále nazývá kategorizace. Kategorie pojmenováváme příhodnými názvy. Následně objevujeme vlastnosti těchto kategorií.

- **Axiální kódování**

V tomto induktivně-deduktivním procesu vytváříme vztahy mezi jednotlivými kategoriemi. Příčinné podmínky vedou k výskytu nebo vytvoření jevu, kterým rozumíme ústřední myšlenku. Pojmy se snažíme novým způsobem skládat a nacházet hypotetické vazby mezi kategoriemi a subkategoriemi.

- **Selektivní kódování**

„Po výběru (identifikaci) centrální kategorie tuto kategorii systematicky uvádíme do vztahu s ostatními popsánymi kategoriemi“ (Miovský, 2006, str. 230). Jde o snahu získat analytickou verzi příběhu. (Miovský, 2006)

7. VÝZKUMNÝ VZOREK

Mou snahou bylo vytvoření takového vzorku respondentů, který by objektivně poukazoval na charakter a podobnost náboženských představ dítěte v předškolním věku. Již tato skutečnost mě orientovala na děti ve věku tří až šesti let. Do výzkumného vzorku bylo zahrnuto celkem deset respondentů s vyváženým počtem dívek i chlapců. Všechny děti navštěvují mateřskou školu.

Dalším krokem pro dosažení objektivnosti bylo zařazení dětí z mateřské školy, která má náboženský program. V tomto případě se jednalo o Církevní mateřskou školu, v níž byla předpokládána větší orientace dětí na křesťanskou víru i vzhledem k výběru této mateřské školy rodičem dítěte.

Všechny děti pocházejí z úplné rodiny s jedním či více sourozenci. Také pocházejí ze stejného města, ale vnější vlivy z hlediska rodičovského a pedagogického působení jsou velmi rozdílné.

Samotné výzkumné šetření probíhalo rozhovory doplněnými obrazovým materiálem a pozorováním dětí při předem připravených a cílených aktivitách v klidném prostředí.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

8. VÝZKUMNÉ OTÁZKY

1. Otázky týkající se symbolů:

Postupné předkládání obrázků (Viz. příloha 2., obrázky 1.a- 1.f s náboženskými symboly). U každého předloženého symbolu otázky:

- a. Řekneš mi, co je asi na tomto obrázku?
- b. Co by to mohlo znamenat?
- c. Viděl/a už jsi někde takový obrázek?

2. Otázky týkající se strachu:

- a. Máš z něčeho strach? / Bojíš se něčeho?
- b. Prozradíš mi, čeho se bojíš?

3. Otázky týkající se existence duše:

- a. Myslíš, že máme duši?
- b. Když bys měl/a říct, čemu se taková duše podobá, co by to bylo? (Případná odpověď: Strom, tráva, kámen, zvíře, obloha?)
- c. Kdyby měla duše barvu, jaká by to byla? Můžeš vybrat nějakou z těchto. (Viz. příloha 2., obrázky 2. - barvy) Nebo je to ještě nějaká jiná barva?
- d. **Hra: Co má duši a co ne?** Na zemi je položena obruč. Dítěti vysvětlím pravidla: „Pokud si myslíš, že to co řeknu duši má, skočíš dovnitř, pokud si myslíš, že to co řeknu, duši nemá, skočíš ven. Neboj se, není to zkouška, nemůžeš udělat žádnou chybu, záleží to jen na tobě, ano?“ **Předkládaná slova:** Kočka, strom, židle, ryba, kámen, zub, plyšák, kytička, auto, svetr, motýl, papír, pavouk, banán, česnek, miminko

4. Otázky týkající se smrti:

- a. Co se s člověkem stane, když zemře?
- b. Co se stane po smrti s naší duší? (pokud dříve dítě odpovídalo, že duši máme)

5. Otázky týkající se snů:

- a. *Co se ti zdává?*
- b. *Opakuje se ti nějaký sen?*

6. Otázky týkající se svátků:

- a. *Znáš nějaké svátky?*
- b. *Jak se tyto svátky slaví? Jak je slavíte doma? (V případě tápání – nápověda – Vánoce, Velikonoce)*

7. Otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky:

a. Otázky týkající se Vánoc:

- i. *Přinesl ti něco Ježíšek?*

ii. Otázky k příloze 2., obrázek 3. Ježíšek na slámě, Marie a Josef

- *Kdo je na tomhle obrázku?*
- *Dokážeš je všechny pojmenovat?*
- *Věděl/a bys kdy (v jakém ročním období) se tohle stalo? (nápověda: V zimě, v létě, na podzim, na jaře)*
- *Věděl/a bys, kde se to na tom obrázku stalo?*
- *Viděl/a jsi už někde Betlém?*

b. Otázky k příloze 2., obrázky 4a- 4c. Ježíš s dětmi, Ježíš s rozpaženýma rukama, Ježíš nesoucí kříž

- i. *Víš kdo je ten pán na obrázcích?*
- ii. *Má ten pán něco společného s tímhle miminkem? (Porovnání s přílohou 2., obrázek 3. Ježíšek na slámě, Marie a Josef)*
- iii. *Věděl/a bys, kdy se stalo tohle? (Příloha 2., obrázek 4c.)*

c. Otázky týkající se navštěvování kostela:

- i. *Proč asi lidé chodí do kostela?*
- ii. *Co tam dělají?*
- iii. *Byl/a jsi tam někdy a s kým? Chodíte tam často?*

d. Otázky týkající se modliteb:

- i. *Proč se lidé modlí?*
- ii. *Znáš nějakou modlitbu?*

e. Otázky k příloze 2., obrázek 5. Kněz s hostíí:

- i. *Kdo je na tomto obrázku?*
- ii. *Věděl/a bys, co to drží v ruce?*

f. Otázky k příloze 2., obrázky 6a-6c. Čert, Anděl a Mikuláš

- i. *Dokážeš popsat kdo je na těchto obrázcích?*
- ii. *Odkud přišli?*

8. Otázky týkající se magie:

a. Otázky k příloze 2., obrázek 7. Levitující a medituující žena v lotosovém sedu:

- i. *A kdo je na tomhle obrázku?*
- ii. *Může se někdo takhle vznášet nad zemí? Jde to?*

b. Otázky k příloze 2., obrázek 8. Kouzelník/ Čaroděj:

- i. *Kdo je tohle?*
- ii. *Co myslíš, že dělá kouzelník/ čaroděj?*
- iii. *Viděl/a jsi už někdy takového kouzelníka/ čaroděje?*
- iv. *Opravdu čaruje?*
- v. *Jak by jsi čaroval/a ty?*
- vi. *Co bys k tomu potřeboval/a?*

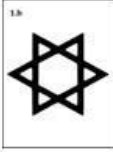

9. ROZHOVORY

9.1. Rozhovor 1

Elenka, narozená 6.2007, navštěvuje MŠ Zeyerova

Elenka je celkem průbojná, nebojí se ozvat, když se jí něco nelíbí. Raději si hraje s jedním dalším kamarádem, než se skupinou dívek. Její komunikace je bohatá a otevřená, nebojí se říci cokoliv, co jí napadne. Ve vyjadřování se objevují různé agramatismy, které jsou ale jejímu věku přiměřené. Není u ní patrná žádná vada řeči.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Že tam někdo umřel	Na hrobečku
	Ano, hvězda	Nezná	Ve vojácích, kouká na filmy
	Ano	Že začíná nebo končí film	V televizi, občas tam naskočí
	Ano, kříž ze Sovětského svazu	Neví	Někde viděla vlajku
	Možná	Asi vlajka nějakých vojáků	Neví
	Ano, kříž z letadel	Možná, že je to jiný stát	Viděla jej ve vojácích, tak jako ten kříž před tím

Z domnělých významů, které Elenka náboženským symbolům přisuzuje, je k zamyšlení ten přisuzovaný Jin-Jang. Symbol mohla bezděčně opravdu zahlédnout na začátku nějakého televizního pořadu nebo se může jednat o nevědomé vnímání významu tohoto symbolu, tedy

ve smyslu začátku a konce, na který Elenka poukazuje. Jin i Jang procházejí postupně tzv. 3 fázemi:

Jin a Jang a jejich tři fáze:
zrod, nárůst a pokles

FÁZE	JIN	JANG
zrod	Malý Jin	Malý Jang
nárůst	Přílišný Jin	Zářící Jang
pokles	Zanikající Jin	Přílišný Jang

(Jin a Jang, 2007, [online])

Dále je vzhledem k odpovědím patrné velké ovlivnění zřejmě pravidelně sledovaným pořadem s vojenskou tematikou. Vliv média, které v tomto případě pomáhá dívce dedukovat významovost vnějšího světa, je nepopiratelný a není jedinou oblastí, kde se dívka na nějaký televizní pořad odkazuje.

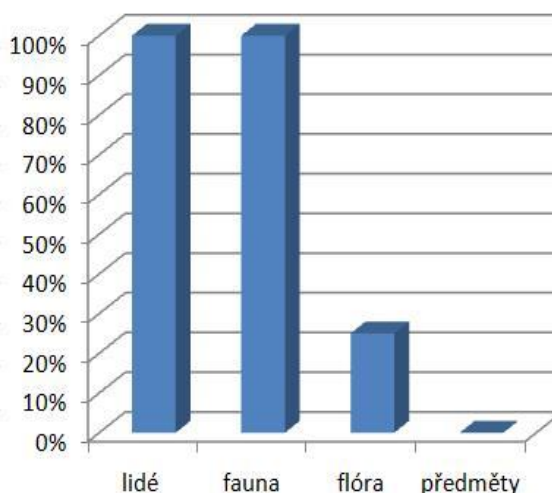
2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Ano, má strach z toho, že bych někde zabloudila v lese, taky hadů a pavouků. Čertů a strašidel se nebojí.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme, podobá se tomu člověku, který třeba umřel a má bílou barvu.

Hra co má duši a co ne:			
kočka	ano	auto	ne
strom	ne	svetr	ne
židle	ne	motýl	ano
ryba	ano	papír	ne
kámen	ne	pavouk	ano
zub	ne	banán	ne
plyšák	ne	česnek	ne
kytička	ano	miminko	ano

Elenka přisuzuje duši lidem a zvířatům, v menší části pak flóře naší planety. Jako barvu duše zvolila bílou. Význam této barvy z hlediska psychologie je: „neurčitá, nejistá, spojená s představou nevinnosti a čistoty, osvobození, absolutní svobody, nových začátků“. (Psychologie barev - Symbolika barev, 2009, [online]).

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Když člověk zemře, tak ho nějaký lidi zakopou do země. Duše pak vyletí do nebička.

Zde je patrná myšlenka „lepšího světa“, do nějž naše duše odchází po dokončení života na tomto světě. Tedy odchod duše do vyšších sfér. Může to být vnímáno jako odlet duše do vesmíru, či v pojetí křesťanské prezentace nebe. Často je i dětem z nekřesťanských rodin

prezentováno, že po smrti duše člověka či zvířete odletí do nebe, odkud nás pozoruje. Důvodem je patrně snaha najít takové vysvětlení, které by dítě dokázalo utěšit.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Občas se jí zdá o hadech anebo o Tomovi a Jerry.

Had ve snu je velmi obsáhlou symbolikou. C. G. Jung uvádí hned několik možných významů. Jedním z nich je alegorie ďábla, dalším pak opisování kruhu kolem snící a vytváření ochranného pole, tzv. ochranného okrsku, ve kterém je možné prožít své nevědomí. „*Představa proměny a obnovy prostřednictvím hada je dobře doloženým archetypem. Je to had spásy představující Boha*“ (Jung, 1999, str. 176). Buddhismus si hada vykládá jako symbol nenávisti nebo závisti. (Jung, 1999)

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Z paměti si vybavuje svátek svatého Karla a svatého Václava. Vánoce a Velikonoce sama od sebe nedokáže zařadit mezi svátky. Žádné další svátky si nevybavuje. Ježíšek u ní na Vánoce byl a dárky přinesl.

Jako svátky si vybavuje jmeniny. Uvádí svátek svatého Karla, ale svátek, který v našem kalendáři je slaven 4. listopadu, není oslavou žádného světce. (Karel, 2012, [online]) Je tedy možné, že Elenka zaměnila názvy svátek a svatost a spojila je se jménem člena rodiny.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Popis obrázku 3. (Ježíšek na slámě s Josefem a Marií) je bez problému, dokáže i pojmenovat místo, kde se výjev měl odehrávat (Betlém). Na otázku ročního období nejistě odpovídá v zimě. To, že se Ježíšek narodil, slavíme o Vánocích. Po této odpovědi se utvrzuje v tom, že se to opravdu stalo v zimě. Betlém viděla na náměstí v dřevěné podobě a také tam viděla obřího anděla.

Obrázky 4.a-4.c (Ježíš Kristus) nejistě označuje jako Josefa, či Boha. Obrázek 4. c (Ježíš nesoucí kříž) umisťuje do zimního ročního období. Jako spojitost s dítětem na obrázku 3. uvádí, že ten pán na obrázcích 4.a-4c. nejspíš roznášel dárky dřív, než se narodil Ježíšek.

Do kostela lidé chodí proto, aby se šli pomodlit na toho pána Boha. Modlí se proto, že věří, že se jim pán Bůh zjeví. Když ho vyvolají, tak se jim třeba pokloní. U dotazu na modlitbu si není jistá, zda to, co zná, je modlitba nebo říkadlo. Odpověď je: „*Óoom*“. V kostele nikdy nebyla, nenavštěvují jej ani rodiče.

(Význam meditační slabiky *aum* je přiblížen v kapitole 4.6.1 Charakteristika vybraných náboženských směrů)

Obrázek č. 5. (Kněze před křížem) popisuje jako možná zakřížovaného Josefa, který v rukou drží jablko a pije k tomu.

Postavy na obrázcích 6.a-6.c (Mikuláš, anděl a čert) popisuje bez problému. Viděla je doma a na náměstí. Chodí za námi v zimě před Vánocemi.

Vzhledem k tomu, že Elenka věří, že jí dárky nosí Ježíšek, uvažuje velmi logicky i nad variantou toho, že před Ježíškem to zřejmě dělal někdo jiný.

Dále má představu, že lidé v kostele se patrně chovají jako na seanci a jejich cílem je zjevení Boha, který se následně uklání. Tato představa je utvářena bez osobní zkušenosti s prostředím kostela. Zjevení jako takové Bible popisuje hned v několika případech, avšak v Bibli stojí také toto: „*Ježíš mu řekl: „Že jsi mě viděl, věříš. Blahoslavení, kteří neviděli, a uvěřili.(Jan 20:29)“* (Biblenetcz, 2009, [online]). Předpokladem tedy je, že běžnému návštěvníkovi kostela se Bůh a Ježíš Kristus nezjeví.

Z hlediska psychologie náboženství můžeme *zjevení* vnímat takto: „*Aniž bychom popírali transcendentní zdroj zjevení, můžeme - spolu s Gromem – příslušný prožitek vyložit jako vynoření určitého obsahu z nevědomí“* (Říčan, 2007, str. 96).

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Obrázek č. 7. (levitující ženu v lotosovém sedu) pojmenovává nejistě jako Marii, když poukážu na skutečnost, že nesedí na zemi, odpovídá, že není možné, aby se někdo takhle vznášel, že to nejde.

Obrázek č. 8. (Kouzelník/ čaroděj) popisuje jako čaroděje, který něco čaruje a možná, když je zlý tak i někoho začaruje. K čarování by potřebovala hůlku, pak už by mohla čarovat i ona. Vyčarovala by sobě i ostatním lidem hrneček.

Obrázek 7. si Elenka nespojuje s žádnými kouzly, možná proto tvrdí, že levitace není možná. U dalšího obrázku se již výslovně zaměřuje na kouzla a jejich existenci potvrzuje.

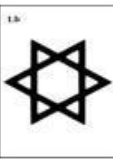

Dle Fowlerových stupňů víry se právě dívka nachází mezi *Intuitivně-projektivní vírou* a *vírou Myticko-doslovnou*. Z hlediska Oserovy *Koncepce náboženského úsudku* hovoříme o *Stupni 1: Deus ex machina*, kdy je úsudek „odvozen ze zkušenosti v rodině, kde rozhodující moc, iniciativu i schopnosti mají rodiče“ (Říčan, 2007, str. 255). Stejně tak je tomu i u ostatních dětí, zahrnutých do výzkumného projektu.

9.2. Rozhovor 2

Vojta, navštěvuje Mateřskou školu Zeyerova

Na svůj mladší věk je velmi přemýšlivý. Raději dává přednost poznávání, před spontánní hrou. Své vyjadřování neustále doplňuje o vsuvku asi: „*Myslím si asi, asi určitě,...*“. U ničeho tedy nevyjadřuje 100% jistotu. Jeho povídání je velmi obsáhlé, ale myšlenky často rozvádí o neúčelná slova. Stavba věty je často nesprávná. U povídání začíná být po chvíli neklidný. Zabavuje se hraním s obručí, ale nadále věcně odpovídá na položené otázky.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Že někdo umřel, nebo se zranil	Na hrobečku, v nemocnici
	Ano, pětiúhelník	Trochu to připomíná míč, sluníčko	Když Vašík dělá úkoly, má tam pětiúhelníky
	Ano, znak kung-fu	Že někdo dělá bojový umění, nebo třeba jen tak chodí na Taekwondo	Ano, v Kung-fu pandě
	Ano, znak od rytířů	Neví	Na vlajkách a na štítech rytířů
	Ano, měsíček a hvězdička	Třeba, že je noc	Na nebičku
	Ano, to asi taky bylo u těch rytířů	Neví	Trochu na těch štítu a trochu asi i na těch mečů

Z Vojtovy výpovědi je patrné velké ovlivnění tematickými filmy, které pravidelně sleduje. Symbol Jin-jang spojuje s postavou animované pandy z televizního pořadu. Zároveň během rozhovoru zmínil, že sám cvičí Taekwondo. Symbol Jin-Jang tedy může být součástí místnosti, kde cvičení probíhá. Symbol kříže spojuje se smrtí. Tento postoj může vést k negativnímu pohledu na celý náboženský směr. Symbol měsíce a hvězdy vnímá doslovně, bez abstrakce a od toho odvozuje jeho umístění.

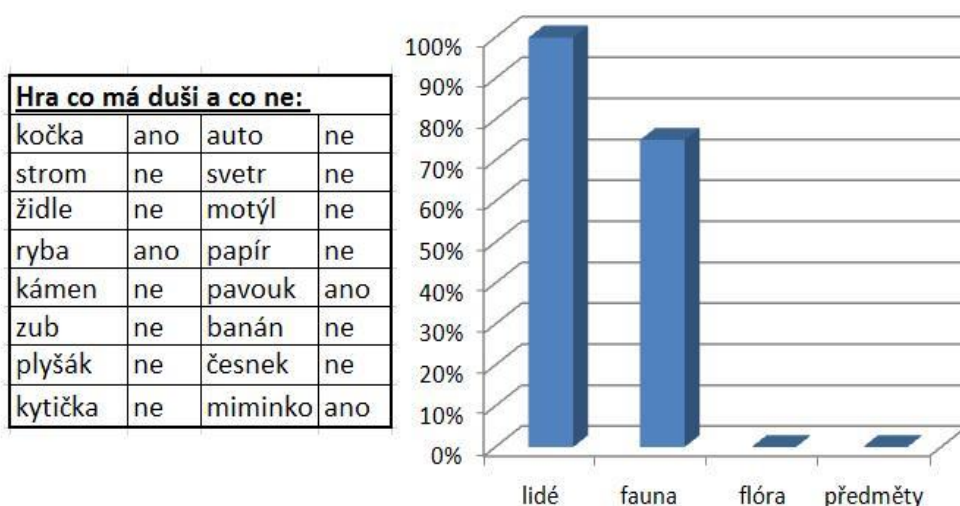
2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Bojí se docela v noci. „*My tam máme boxovací pytel a ono to vypadá, že tam někdo stojí a toho se docela bojím.*“ Mohly by tam být člověk, který by se k němu tak blížil a ten by mu ublížil.

Tvar boxovacího pytle mu asociuje tvar lidské postavy. Vezmeme-li v potaz přítmi, může být tato iluze pro dítě opravdu zavádějící.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

První odpověď na otázku jestli máme duši: „*Asi ne, protože když se blíží ráno, tak už vím, že to je ten boxovací pytel.*“ Opakuji otázku a odpověď je dosti přesvědčené: „*Asi jo.*“ Vzhled duše neví, jak má popsat, říká, že se mu *zdají dost divné sny a proto si to nemusí představovat, proto neví, jak to má popsat.* Říká, že je asi podobná kolečku, nebo *trošku jako srdce.* Barva duše je asi zelenou, protože, kdyby byla černá, tak to asi zlá dušička.

Za barvu duše považuje zelenou, což je barva, která uklidňuje a chrání, ale také omezuje, je přátelská, dává pocit bezpečí a naděje. Dále, pokud je duše hříšná, může mít barvu černou, což je barva smrti, koncový bod tmavosti představuje konečné rozhodnutí, agresivní

vzdor, popření pestrého života, nicotu, absolutní odříkání, je výrazem pro bojovné „ne“. (Psychologie barev, Symbolika barev, 2009, [online]).

Démokritos „*usoudil, že duše je v základě stejná jako teplo, tedy jsou to první tvary kulových těles. Kulatá má být duše proto, že pro svůj tvar může nejsnáze vším pronikat a ostatním hýbat, samy se hýbajíce*“ (Démokritos, 2004, [online]). Srdcový tvar může dítě bezděčně odvozovat od srdeční čakry, „*Srdeční čakra, anáhata, má dvanáct okvětních lístků. Zde je barva světlá zlatá*“ (Prana and the Power of the Chakras, [online]). Jako barva srdeční čakry se ale také v jiných zdrojích uvádí zelená a růžová.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Po smrti se z člověka stane prach. Na ten prach se ten člověk musí spálit. Dušička z člověka asi vylétne ven, protože ta by se taky spálila. Ta duše je totiž měkká. Je měkká asi jako koberec, protože *je taková tvrdá, ale zato je docela měkká*.

Nejspíše ze zkušenosti odvozuje, že standardem při posmrtném nakládání s tělem člověka je kremace. Zároveň dedukuje možnost spálení duše, což je připuštění možnosti jejího absolutního zániku.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

„*Vždycky, když jsem byl menší, tak se mi zdálo, že mě honilo nějaké zvíře, třeba jako slon, nebo tygr. O duši se mi zdálo, že jsem v tom těle a že tam prostě vidím tu duši.*“

Jung popisuje sen, ve kterém se slon objevuje. Dále je zde přítomen lidoop nebo medvěd nebo jeskyní člověk... Ze snu pak odvozuje, že „*izolace jedince vůči jeho současníkům úměrně vzrostla*“ (Jung, 1999, str. 111). Tomuto tvrzení lze přičíst velkou váhu. Vojta je ve třídě předškolních dětí nejmladším, ale zároveň velmi přemýšlivým dítětem. Nacházení kamarádů pro něj z počátku nebylo jednoduché.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Na znalost svátků odpovídá: „*Narozeniny, jmeniny, třeba takovej karneval.*“ Po připomenutí dáreků si vzpomíná dále: „*Třeba takovej Ježíšek a asi Velikonoce.*“ Velikonoce slaví, děda mu uplete pomlázku, ale básničky u toho neříkají, říkají koledy. Ježíšek u nich doma chodí a přinesl mu spoustu hraček, tablet.

Mezi svátky zařazuje i slavnostní příležitosti, které se nekonají každý den. Sám od sebe mezi ně nezařazuje ty, spjaté s křesťanstvím, ale po připomenutí ihned popisuje průběh, který mají v jeho rodině.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Na obrázku 3. poznává všechny postavy a umístil děj do správného místa, tedy Betléma. Přidává poznámku o zlém pánovi, který chtěl vraždit všechny miminka. Odhaduje, že se to stalo v létě. Betlém už někdy viděl, vzali si ho domů z výstavy, která se pořádala u jeho bratra ve škole. Dále ho viděl v divadle jako hrané představení a ještě na nějakém místě, které neznal.

Obrázky 4.a-4.c popisuje jako toho zlého pána, *možná a asi ten kříž a ten jejich Manitu*. Kvůli obrázku 4.c neslavíme žádný svátek, protože jsou tam *mrtvý lidi* a to by se nemělo slavit. Podle toho nebe odhaduje, že se to stalo na jaře.

Spojitosť mezi miminkem na obrázku 3. a postavou na obrázcích 4a-4c. vidí v barvě vlasů a další spojitost je podobnost obličeje. Další ho nenapadá.

Do kostela lidé chodí asi proto, že někdo umřel, asi to nějak slaví. *„V kostele mají takový to místečko, kam se dávají ty mrtvý lidi a kam se dávají spalovat.“* Na otázku, zda se tam někteří chodí modlit, odpovídá: *„Asi jo.“*

Jednou v kostele byl, když umřela paní Irová. Lidé se modlí proto, že se chtějí rozloučit a ten kdo s ní nekamarádil, ji chce vidět aspoň chvíli mrtvou. On modlitbu nezná.

Obrázek 5. popisuje jako člověka, u kterého neví, jak se jmenuje, ale který je v tom kostele. Co drží muž na obrázku v ruce, Vojta neví.

Obrázky 6.a-6.c pojmenovává bez problému. Ví, odkud přicházejí, jen u Mikuláše ne. Společně tato trojice prý chodí, byly jednou ve škole a to bylo asi v zimě.

Zná popis Betlému a příběh, který se k tomuto místu váže, ale nespojuje jej s Vánocemi. Chybění kontextu můžeme vidět i u popisu obrázků 4.a-4.c a 6.a. U obrázku 4.c se opět snaží najít spojitost s filmovou postavou, kterou promítá do postavy vojáka stojícího nad Ježíšem. Podle oblohy na tomto obrázku poznává jaro. Možná se jedná o nějakou jeho vnitřní spojitost, ale také se může jednat o konfabulace.

Kostel je podle Vojty krematorium, kde se loučíme s mrtvými. Opět zde můžeme vidět negativní vnímání náboženského místa a jeho spojitost se smrtí. Zároveň je tu rozpor vnímání místa a skutečně prováděné tradice. *„Křesťanské církve – zejména katolická – se pohřbu žehem*

(stejně jako židé) dlouho bránily, protože v něm viděly symbolické popření duše zemřelé osoby“ (Pohřeb, 2010, [online]).

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Na obrázku 7.: „Asi ona není zlá paní. Ve vzduchu je proto, že levituje a asi je to mistrovská paní, která umí levitovat a přitom létat.“ Jde to, když je hodně dobrá, nebo ona se zatím jen přidržuje té tyče, kterou tam má, ale bez ní by spadla. Ale když bude hodně chodit na taekwondo, tak to možná zvládne i bez tyče.

Obrázek č. 8. To je asi kouzelník. Drží tu paní na předchozím obrázku. Vídá ho občas na svých narozeninách a tam pak *dělá takový šprýmy*. Opravdu umí čarovat, viděl kouzlo s mincí a to nebyl trik. Vojta sám by nic nevyčaroval, protože by k tomu potřeboval nějaký lektvar a nějakou hůlku, když by to měl, tak už by to šlo. Pak by si vyčaroval peníze.

Možnost levitace přisuzuje člověku, který ovládá velice dobře bojové umění. Tomu se tedy podle něj dá naučit. Opět je zde možné ovlivnění animovaným seriálem Kung-fu panda, který sleduje a proto zde nachází spojitost.

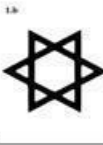

To, že vnímá kouzla jako skutečná, jen potvrzuje přirozený vývoj jeho náboženské zralosti. Částečně zarážející je skutečnost, že ve chvíli, kdy by dítě dokázalo čarovat a mohlo by si vyčarovat cokoli, jeho cílem by byly peníze, které jsou v podstatě prostředkem pro získávání dalších věcí.

9.3. Rozhovor 3

Matýsek, navštěvuje Mateřskou školu Zeyerova.

U Matýska se projevuje výrazná logopedická vada, která je již odborně řešena. Jeho verbálnímu projevu je velmi obtížné porozumět. V některých případech ani po zopakování není z mé strany možné odpověď rozeznat. Stavbu vět se snaží co nejvíce zjednodušit. Reaguje spontánně. Nebojí se se mnou hovořit otevřeně o všem, co ho napadá.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, pohřeb	Neví	V kostele
	Vypadá jako hvězda	Neví	Neví
	Ano, ale nevzpomíná si. Po nápovědě "Jin" říká, že to je ono	Neví	Neví
	Ano	Opakuje "asi u vojáků"	Asi u vojáku
	Hvězda a měsíc	Neví	Možná to viděl v noci
	Neviděl, nepozná	Možná nějaký klikyták	Neví

Stejně jako Vojta spojuje Matýsek symbol kříže se smrtí. Symbol templářských rytířů označuje jako symbol vojáků, tato vědomost opět může vycházet ze spatření symbolu v historickém filmu.

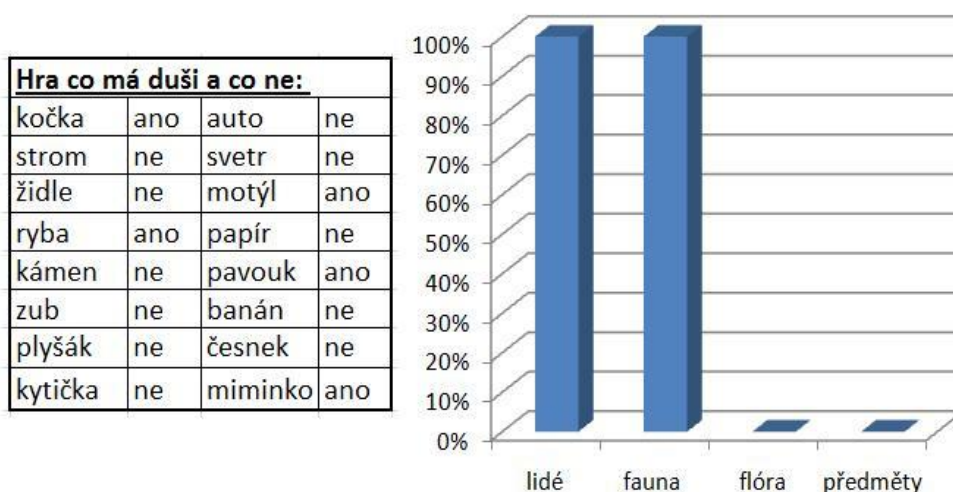
2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Má strach v noci z duchů. V noci na duchy raději nemyslí, protože, když na ně myslí, tak se bojí. Na otázku, jestli už za ním někdy byli, neodpovídá.

Strach může být vyvolán také zážitkem přeneseným z médií. Každopádně připisuje duši schopnost ublížit.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

My jako lidé duši máme, je úplně stejná jako ten člověk a má průhlednou nebo takovou bílou barvu.

Bílá je barva „neurčitá, nejistá, spojená s představou nevinnosti a čistoty, osvobození, absolutní svobody, nových začátků“ (Psychologie barev 2009, [online]). Jako oduševnělé vnímá lidi a faunu, nikoliv rostlinou a neživou složku naší planety.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Když člověk zemře tak shnije na prášek a jeho duše jde buď nahoru, nebo dolů. *Když půjdeš dolů tak jsi hodná a když nahoru, tak jsi hodná.*

Shoda v tom, kam duše může odejít po smrti, je spíše přeroknutí než záměr. Uvědomuje si tedy ale dvě místa a jejich rozdělení. Dále si také uvědomuje přirozenost rozložení lidského těla.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Zdál se mu jednou ošklivý sen a skončilo to stejně na konci. Popsat ho nedokáže. Pamatuje si jen ten konec a ten nechce vyprávět.

Může se jednat o konfabulaci anebo o opravdu velmi nepříjemný zážitek. Roli zde může hrát strach, odpor, smutek nebo stud z prožitého.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

V první chvíli odpovídá, že svátky žádné nezná. Po nápovědě s dáváním dárku říká, že když má někdo svátek, tak se každému dává jeden dárek. Další svátky si nevybavuje. Na otázku zda zná Vánoce, odpovídá: „*Jo, znám, to nám nese Ježíšek.*“ Vajíčka, která ve školce barví, barví jen tak, ne kvůli nějakému svátku. Jestli jsou Velikonoce svátek, neví, ale je o tom, že *dostáváme a barvíme vajíčka*. V první chvíli odpovídá, že Vánoce doma neslaví a Ježíšek k nim nechodí. Pak zkouším upřesnit časový horizont otázky a Matýsek si vzpomíná, že u nich Ježíšek byl, jen ne teď, a že od něj dostal spoustu dárků.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Na obrázku 3. dokáže pojmenovat Ježíška, ale další postavy nikoliv. Na název místa, kde se vše mělo odehrát, si nevzpomíná, i když mu dávám nápovědu ve formě prvního písmene.

Obrázky 4.a-4.c mu v celku nic neříkají, nedokáže pojmenovat postavu, nepoznává nic z obrázku 4.c.

Při hledání souvislosti mezi miminkem na obrázku 3. a postavou muže na obrázcích 4.a-4.c dedukuje v celku rychle, že by se mohlo jednat o toho samého člověka.

„*Lidé chodí do kostela, když je někdo mrtvý, tak tam musí všichni.*“ Dalšímu důvodu jsem bohužel nedokázala z důvodů logopedických obtíží porozumět. Možná to znamenalo něco jako: „*Ještě na prošení*“. Jestli se lidé chodí do kostela i modlit neví a modlitbu nezná. Důvod modliteb neví.

Obrázek 5. Popisuje jako: *Nějaký pán v tom kostele.*“ V ruce by mohl držet jablko nebo hrušku.

S pojmenováním postav na obrázcích 6.a-6.c nemá žádný problém. Anděl přichází z nebička, čert ze zdola a Mikuláš taky z nebička. Viděl je ve školce, takže někdy chodí spolu.

Svátky, které jsou u nás slaveny, vnímá dosti vytrženě z kontextu. Nezná příběhy, se kterými jsou spojeny. Možná jen náhodnou domněnkou, či pocitově, spojuje postavy na obrázku 3. a 4.c v jednu a tu stejnou. Kostel Matýsek spojuje s místem rozloučení se s mrtvým člověkem. Souhlasí to i s jeho popisem symbolu kříže. Prošení může být vnímání vyslovování

žádostí, se kterými je místo spojeno. (Opravdu se jedná o odhad Matýskem vyslovovaných slov.)

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Paní na obrázku č. 7. by mohla létat, kdyby byla kouzelná. Na posledním obrázku č. 8. je čaroděj a kouzlí. Mohl by doopravdy čarovat, když by byl opravdový. Z člověka se stane čaroděj, když bude hodně trénovat. Matýsek by se naučil čarovat, pokud by tomu měl nějakou takovou knížku a *takovýchle skleničky* (odkazuje na obrázek) Vyčaroval by si *prašule*.

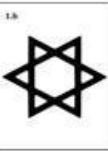

Opět je zde vidět přirozená imaginace a také zaměření na prostředek pro získání věcí („*prašule*“) a ne věcí samotných.

9.4. Rozhovor 4

Verunka, navštěvuje mateřskou školu Zeyerova

Její projev je otevřený, bez studu, sebejistý a velmi věcný. Používá přirozený hovorový jazyk, ve kterém nejsou patrné žádné agramatismy ani zbytečné vsuvky. Hovoří jen tematicky. Nedoplňuje rozhovor pocitovými příběhy, které by ji v tu chvíli napadaly. Vyjadřuje pouze ty myšlenky, o kterých se domnívá, že se jedná o fakta, žádné domněnky. I tak občas nad svými nápady zaváhá.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Kříž	Ukřižovali na něm Ježíška	Mikuláš ho má na čepici
	Ne	Neví	Neviděla
	Je jí to povědomé, ale nemůže si vzpomenout	Neví	Neviděla
	Ne	Neví	Neviděla
	Ano	Je to vlajka	Viděla jí na náměstí
	Neví, nic jí to neříká	Neví	Neviděla

Kříž ihned spojuje s ukřižováním Ježíše a Mikulášskou čepicí, vidíme tady jiný pohled na křesťanský symbol než jen spojení s úmrtími.

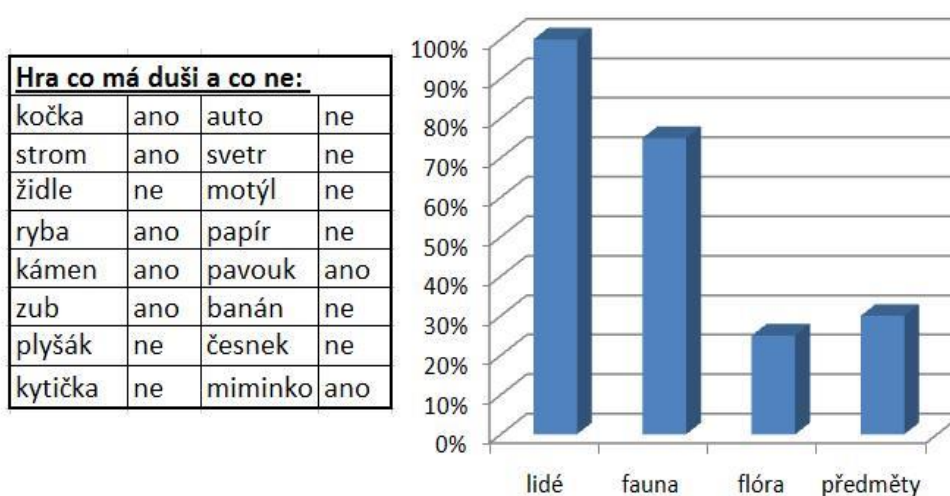
2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Strach má z chlupatých pavouků a hadů a klekánic. V zápětí říká, že na klekánice nevěří, ale i tak se trochu bojí, že by mohla přijít.

Strach z klekánice je nejspíše odvozen z pověsti, že jde o osobu, která po odzvonění klekání (tedy výzvy k večerní modlitbě), unáší malé děti, které jsou ještě venku. Pověst vychází s ústní lidové slovesnosti.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše:

Duši máme, dokonce ji viděla v Kaprově. Jsou to dvě kuličky spojené k sobě *takovou čárkou*. (zkouší nakreslit, ztvárnění se mi nedaří dohledat) Barvu má bílou.

Opět se zde jako barva duše vyskytuje bílá. Ve hře, kde ukazovala co duši má a co nemá, se projevovала velmi nejistě. Možná proto přisoudila duši kamenu, ale paradoxně ne motýlu. Z flóry je jediným oduševnělým strom.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Po smrti jde dušička do nebička a tam se kouká, jestli se o toho člověka staráme a zapalujeme mu svíčky.

Duše odlétá do vyšších sfér, kde má ale dále náhled na pozemský život.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Nemá opakující se sen a nezdálo se jí nikdy ani o nějaké dušičce, nebo něčem podobném.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Jako první jmenuje státní svátek. Další si sama nevybavuje, po náповědě, kdy zmiňují dárky, si vzpomíná, že se říká veselé svátky a veselé Vánoce. Když zmiňují, že je ve školce nachystaná spousta vajíček na zdobení a že to je možná také na nějaký svátek, odpovídá: „*Ne, to budeme mít jarmark na Velikonoce.*“ V zápětí říká, že Velikonoce jsou možná svátek. Slaví doma všechny svátky i ty státní a to tím, že nechodí do školky a do práce. Ježíšek jí přinesl mořskou pannu a další dárky.

Vnímá svátek jako den volna, ne vyzdvižení velice důležité dějinné události. V tomto směru zde chybí návaznost na vědomosti, které by jí byly předávány sociálním okolím či vytvoření takového postoje rodinným zázemím.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Obrázek 3. rozvážně popisuje správnými jmény všech osob. Stalo se to v Betlémě. Dedukuje, že když je na Vánoce sníh, tak se to asi stalo v zimě, ale neví, jestli kvůli tomu, co se tam stalo, slavíme nějaký svátek. Betlém viděla na náměstí. „*Byly tam dřevěný postavičky toho Betléma.*“

Postavu, na obrázcích 4.a-4.c, neví, jak má popsat. Na obrázku 4.c si podle kříže uvědomuje, že by to mohlo být to místo, kde ukřižovali Ježíška. I když jsem jí řekla, že na všech třech předložených obrázcích je stejná postava, říká: „*Jo už jsem si vzpomněla, tohle (obrázek 4.b) je asi ten zlej král, jak nakázal zabít všechny chlapečky.*“ Pak ale dodává, že to asi nebude on. K obrázku 4.c říká, že už to tam *připravují na to ukřižování*, ale nedokáže to zařadit do žádného ročního období.

Miminko na obrázku 3. a muž na obrázcích 4.a-4.c mají společného to, že ten zlý pán chtěl zabít to miminko, protože bylo moc hodné.

Do kostela se chodí lidé modlit k Ježíškovi. „*Modlí se pro toho pána Krista.*“ Co v modlitbě říkájí, neví. Žádnou modlitbu nezná.

Postavu na obrázku 5. nepoznává, v rukou by mohl držet minci.

Obrázky 6.a-6.c popisuje jejich jmény a správně zařezuje do nebe a pekla. Slavíme svátek svatého Mikuláše, který je v zimě. Mikuláš za námi chodí proto, *aby dětem řekl jaký byly a těm rodičům.*

Chápe, v kterém období se událost stala, dokáže ji popsat, ale nepropojuje ji s žádným svátkem. Vše vnímá odděleně. Paradoxní je, že věří na Ježíška a na to, že jí nosí dárky, ale

odděluje tuto skutečnost od Vánoc. Modlení *pro toho pána Krista* vyznívá trochu jako darování nějakého dárku, nějaké objeti.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Na obrázku 7. netuší, kdo by mohl být. Není možné, aby někdo létal.

Na obrázku 8. postavu také nepoznává. Ptám se, jestli by to nemohl být čaroděj, nebo kouzelní. Zdá se jí, že čaroděj. Kdyby chtěla čarovat, potřebovala by k tomu minci a tyčku. Snažila by se, aby mince na tyčce držela. Umí jedno kouzlo. Dá do kelímku vodu, na to dá papírek, a když to otočí, papírek *nesleze*. Kdyby měla kouzelnou knížku, přečetla by si tam jak na déšť nebo sníh, pak by si to mohla vyčarovat. Kdyby mohla něco vyčarovat, tak by kamarádce vyčarovala štěstí, protože kamarádka má samou smůlu.

Levitaci popírá, ale možnost kouzlení připouští. V kouzlech se zaměřuje na ovlivňování počasí. Je zde jistá paralela s kmenovými náboženstvími, kde lidé žili a žijí v symbióze s přírodou a snaží se o usmíření hněvivých duchů zemřelých předků, ze kterých se mohou stát ochránci, kteří svoji přízeň projeví skrze zdraví, déšť a dobrou úrodu. (Küng, 2006)

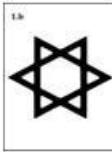

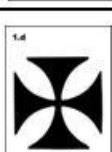

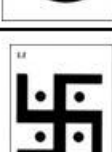
Také je zde patrný altruismus „výraz A. Comta (1853) **1** *nesobecký charakter mezilidských vztahů, láska pro blaho druhých; projevuje se myšlením, cítěním a jednáním, kt. bere ohled na ostatní lidi*“ (Hartl, Hartlová, 2004, str. 33).

9.5. Rozhovor 5

Vašek, navštěvuje Mateřskou školu Zeyerova

Je svérázný, nebojácný a velmi barvitě ovšem hovoří. Nad věcmi se zamýšlí. Občas přidává poznámky: „*To je lehký. To vím. Už to vím.*“ i když se od skutečností, nebo zažitých legend výrazně vzdaluje. Snaží se působit všeznale. Nejsou přítomny žádné logopedické potíže. Střídá spisovné výrazy s hovorovými. Někdy věty nechává nedokončené a přechází k dalším myšlenkám. Výrazně verbální projev doplňuje kreslením rukou ve vzduchu.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Třeba že někdo umřel a na silnici, ale to musí být dole kratší	Na hřbitově i na silnici
	Ne	Neví	Neviděl
	Ne	Neví	Neviděl
	Ano	Neví	Na hřbitově někde jinde
	Ano	Je to na provázku a točí se to, jako ozdoba	Neviděl
	Ano	Vypadá to jako bludiště	Na hřbitově

Znovu vidíme spojení kříže se smrtí. U symbolu 1.e sice Vašek říká, že jej nikde neviděl, ale jako by si v zápětí vzpomínal. Přirovnává jej k zavěšené ozdobě. Vidí tedy doslovný význam

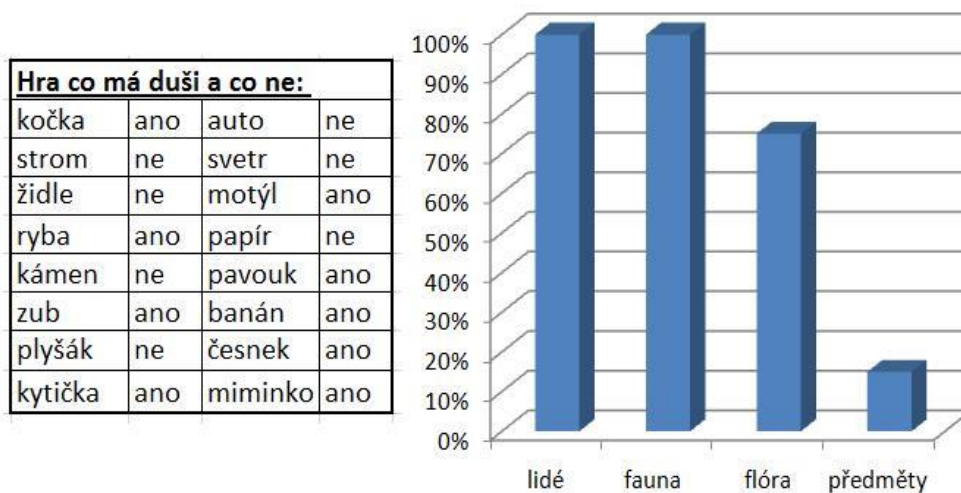
tohoto spojení. V některých případech jsou v jeho vyprávěních s velkou pravděpodobností přítomny konfabulace.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Nebojí se ničeho.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme. Je asi červená. Označuje tmavě červenou. „*Je to jako když rozkvete kytky, jen je to pořád takhle (naznačuje zavřené poupě).*“

Červená barva je „*vzrušující, energická, prudká až náruživá, silná, mocná, spojená s představami ohně, krve, nebezpečí, lásky, hluku. Zároveň je vznešená, je symbolem energické akce, změny, přetváření a pronikání vpřed, dobývání, energie a sebevědomí, výstrahy*“ (Psychologie barev - symbolika barev, 2009, [online]). Zároveň duši přirovnává k poupěti, jako by teprve měla rozkvést.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

„*Když člověk zemře, musíš ho zahrabat, nebo spálit a on se z něj stane takovej prášek.*“ Duše se právě vypálí a buď tam zůstane, nebo je nahoře u andělíčků, *nebo v pekle, takže zlobí.* Pak říká, že tedy duše odletí.

Chápe rozklad těla po smrti a tedy definitivní ukončení existence těla. Hodnotí ale, že duše s prachem buď zůstává na zemi, nebo se přesouvá podle svojí povahy do nebe či pekla. Objevuje se zde myšlenka dualismu - tedy, že svět je ovlivňován protikladnými principy dobra a zla, ale také je duše zůstávající na zemi, mezi těmito dvěma světy.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Někdy to, co se mu zdá, jsou zlé sny, někdy ne. Ihned nadšeně uvádí dnešní sen, protože byl dobrý. Přišel pozdě a zbyl tam na něj jen [:*edhentr*:], ale to mu stačilo. O duchách a o bytostech se mu zdá o takových, po kterých střílel v jedné hře. Také se mu zdálo o *stárvorsákách*, kde měl laserový meč a všechno to tam zvládl.

Zde je vidět velké ovlivnění počítačovou hrou, kde je praktikováno násilí a dále ovlivnění filmem. To se mu také promítá do snů. Otázkou zůstává, zda jsou tyto typy her a filmů pro dítě předškolního věku vhodné.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Zná April a Velikonoce, „*protože tam se toho slaví víc a skoro pořád se jí a schovávají se kinder-vajíčka*“. Pomlázku má upletenou z *minula*. Po nápovědě hned uvádí jako další svátek Vánoce. Od Ježíška dostal spoustu dárků. Dárky se dávají na více místech, tedy u dědy, tety, doma,... Ptám se ho, jak je možné, že Ježíšek mu nosí dárky i někam jinam než domů: „*Když je to totiž na více místech, tak je to lepší, máš toho potom víc. Prostě už to tak je.*“

Znovu se setkáváme s tím, že dítě nebere svátek jako oslavu dějinné události. Vašek popisuje ve svátcích profit, který pro něj mají. Zvyklosti nijak nezpochybňuje. Po hlubším vysvětlení nepátrá.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Obrázek 3. Popisuje jen s lehkým zaváháním. Jako lokalitu toho, kde se to odehrálo, uvádí Francii nebo Česko. Na otázku co je Betlém říká, že to je „*jeden chudej dům. Jsou tam strašně hodný a pustili Josefa a Marii dovnitř.*“ Nemohli být vevnitř, protože tam byli i jiní lidé a proto byli ve stáji a nazvalo se to Betlém. Betlém viděl, dokonce si na to hrál. Kde jej viděl, si nevzpomíná, ale bylo to blízko fontány. Doma má i jeho papírovou podobu, ale vybarvovat ho *nes... nemusel*. Má ho z *časopisu pro velký děti*. Obrázek se odehrává na jaře, protože ještě čeká, než vyroste v toho staršího.

Muže z obrázu 4.a-4c. popisuje jako: Boha, nebo Ježíška, nebo Obi Wana nebo Anakina ze Star Wars.

Na obrázku 4.c se odehrává to, že *jeden král nechtěl, aby tam vládl Ježíšek a proto dal zabít všechny malý děti*. Když už vyrostl, tak všechny domy prohledali,

kromě Česka, to byla daleká země, ale našli ho, měli totiž loď. Určitě se to stalo v zimě, protože, když padá sníh, tak slavíme ty Vánoce.

Muž na obrázku 4.c s miminkem na obrázku 3. nemají určitě nic společného.

Lidé chodí do kostela, protože vedle kostela jsou ty hroby. „*Tomu Ježíškovi se taky říká jakože Pán Bůh, takže se tam chodí modlit ze Pánbůchem, nebo za Ježíškem.*“ Modlí se proto, aby jim bylo dobře a aby žili šťastně. Zná jednu modlitbu. Má jednu doma, sepne ruce, klekne si na kolena a šeptem odříkává Andělíčku, můj strážníčku. Naučit ho to táta.

Obrázek 5. po dlouhém vzpomínání nazývá kostelníkem. To je ten člověk, kterému se v kostele zpovídáme, když provedeme něco špatného a *on to zařídí s Panbůchem*. V ruce drží asi dukát. V kostele byl na svatbě.

Obrázky 6.a-6.c pojmenovává bez obtíží, ale říká, že jsou postavy vymyšlené, že nejsou opravdové. Pak se opravuje a říká, že pouze čert je přestrojený a není opravdový. Anděl přichází z nebe a Mikuláš od nějakého města, asi od Severního pólu. Kdy chtěl najít opravdového čerta, musel by letět do nějaké jiné země, asi do pekla.

Znovu se zde setkáváme s častými konfabulacemi a výpovědi, která je značně dobarvována zkušeností, kterou dítě nabývá ve filmu. Odvozuje, že v kostele musí pracovat kostelník, kterého vnímá jako prostředníka mezi člověkem a Bohem. Postavu Mikuláše ztotožňuje na základě knihy, kterou doma má s postavou Santa Clause.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Na obrázku 7. je čarodějnice, jinak by létat nemohla. To by musela najít Yodovo vznášedlo, ale tam není.

Postavu na obrázku 8. popisuje jako kouzelníka, který čaruje dobré věci. Kouzelníci opravdu čarovat mohou a dobře, jen občas se splete, ale to se stane každému. Kdyby chtěl být Vašek kouzelník, tak by potřeboval kouzelnou hůlku, kterou by si očaroval a potřeboval by na to návod. Když by ty návody měl, musel by se je naučit a ještě si je zopakovat. Vyčaroval by si to, aby se vždy dobře cítil a aby už nezlobil.

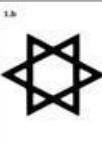

Kromě opětovných spojení s filmem můžeme pozorovat zaměření Vaška na hůl, kterou by ke kouzlení potřeboval. Tento atribut můžeme spatřovat i u šamanů dosud existujících kmenů v podobě hole s koňskou hlavou. (Šamanismus, 2010, [online])

9.6. Rozhovor 6

Zuzanka, navštěvuje Církevní mateřskou školu „U srdce Páně“

Ačkoliv se setkáváme poprvé, je velice otevřená. Hovoří beze strachu a velice barvitě. Občas vypráví zážitek, který se netýká přímo otázky, ale evidentně mu přikládá velkou váhu. Odpověďmi si je jistá, nesnaží se si vymýšlet možný význam, vychází z faktů. Používá hovorový jazyk, bez výrazných agramatismů. Není patrná, žádná vada řeči.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	byl na něm ukřižován Ježíš Kristus	mají ho ve školce, nebo je v kostele
	Ano, taková hvězdice	Třeba by to mohl být začátek komety	Neviděla
	Ano	Možná jsou to dvě oči	Asi to viděla u strejdy na polštáři
	Ano, možná čtverec	Mohl by to být nějaký znak	Neviděla
	Ano, měsíček s hvězdičkou	Neví	Viděla to u mamky a tatky na tričku
	Ne	Mohla by tam být ruka, nebo by to mohlo znamenat, že se někdo uklání Pánu Ježíši	Neviděla

Náboženský úsudek dívky vychází ze zkušenosti v rodině. Což je přirozeným prvním stupněm náboženského úsudku, v němž, jak tvrdí F. Oser, se předškolní dítě nachází. (Řičan, 2007) Ostatní symboly vnímá buď neempiricky, nebo právě v rámci předávaného kulturního

kapitálu, o kterém by se dalo mluvit jako Etnocentrismu. Takovýto postoj je možné spatřovat i u následujících respondentů.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Bojí se, když je tma a je někde venku, třeba když spí ve stanu, nebo vyjde ven z chalupy, tak se bojí. Jsou tam totiž slyšet zvuky, jako když vyjí vlci, ale také by to mohl být ovčácký pes, mají tam totiž ovce a dva psy. Duchů a bubáků se nebojí, protože strašidla neexistují.

Zuzanka si svojí výpovědí ohledně existence duchů byla velice jistá a přišlo jí zvláštní, že je vůbec zmiňují. Bojí se reálného napadení divokým zvířetem.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše:

Duši člověk má, vypadá jako člověk s *křídýlkama*. Duše má prý bílou barvu. „Když máš černé svědomí, tak je černá.“

Křesťanský pohled na svět přisuzuje duši jen člověku. Pokud máme pocit, že má duši například pes, je to jen otiskem duše naší. (Mají zvířata duši?, 2011, [online])

Ptákům umožňují křídla létání, v přeneseném významu se tedy lze domnívat, že duše získává křídla, aby mohla odletět do nebe.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Když člověk zemře, vyletí jeho duše, ta letí do nebe a u nebeské brány se rozhodne, jestli byl ten člověk dobrý nebo zlý. Když byl zlý, tak jej pošlou do pekla.

Znovu zde vidíme dualistický pohled na posmrtný život. Také se může jednat o černobílé vidění světa, které souvisí se stádiem morálního vývoje.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Zdává se jí opakovaně sen o její kamarádce, která na ni v tom snu zapomene. Pak ji ale opět pozná. Je jinak oblečená a pak si spolu začnou opět hrát. Dodává, že se jí sen zdá už teď.

Zuzanka hovoří o tom, že se jí sen zdá už teď. Může se jednat o to, že se na kamarádku těší. Také ale může hovořit o formě bdělého snění, jímž pronikáme k nevědomí. Tato technika je používána v psychoanalýze. (Fuks, 2007)

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Zná Velikonoce, Vánoce, další neví. Ježíšek jí přinesl hodně dárků. Popisuje i to co přinesl Ježíšek bratrům. Hovoří o nich s láskou.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Obrázek 3. popisuje jako Josefa s Marií oslíčkem a malým Ježíškem. Bez váhání říká, že se to stalo v Betlémě v chlévě, v zimě. Mluví o knize Kouzelný kalendář a o tom, že když chtěli Ježíška najít, tak se jim to nedařilo, protože hodiny šly pozpátku.

Betlém viděla v jednom kostele, byly to pohyblivé postavičky.

Obrázky 4.a-4.c ihned popisuje jako Pána Ježíše. Sama od sebe popisuje obrázek 4.c slovy: „*To je jak ho chytli a naložili mu ten kříž na záda. Pak takhle šel na tu horu a tam ho postavil a ukřižovali ho. Tam mu nasadili tu korunu, která měla takový bodliny.*“ Stalo se to buď na jaře, nebo v létě. A svátek proto slavíme ten, že Ježíš vstal z mrtvých. Popisuje příběh Marie Magdalské, která se 3 den po smrti Ježíše vydala na místo, kde bylo uloženo tělo.

Miminko na obrázku 3. a pán na obrázku 4.c mají společného to, že na obou obrázcích je Pán Ježíš. Jen na jednom je miminko a na druhém už je dospělý.

Do kostela se lidé chodí pomodlit, nebo třeba proto, aby se tam dozvěděli něco o tom Pánu Ježíši.

Do kostela chodí Zuzanka v neděli, někdy ale ne. Jednou byla v kostele, který je u mateřské školy. Jednou to bylo moc smutné, protože umřela jedna holčička, jmenovala se *Anetka* a měla rakovinu.

„Lidé se modlí, třeba když mají nějaké neštěstí, třeba když jsou nemocní a má třeba nádor nebo rakovinu, tak se za ně pomodlí, aby mu Pán Ježíš pomohl.“

Modlitbu zná, modlí se, když odcházejí ze zahrady a když přijdou do školky.

Obrázek 5. bez přemýšlení popisuje jako faráře, který v ruce drží beránka božího.

Obrázky 6.a-6.c popisuje správně. U Mikuláše chvíli přemýšlí. Anděl přichází z nebe, Mikuláš asi z kláštera a čert z pekla. Ale někdy to můžou být i převlečení lidé. Je to svátek, který se slaví na začátku adventu a je to v zimě. U nich chodí tak, že ho nevidí, aby se mladší bratr nebál.

O historickém základu svátků dokáže široce vyprávět, i zde se projevuje předávaný kulturní kapitál. Postavu, lidově známou jako Máří Magdaléna, nazývá podle ekumenického překladu bible Marie Magdalská. Dále se zmiňuje o tom, že kněz drží beránka božího. Oběť beránka prováděli již židé a je prostředkem pro smívání hříchů. Dnes už se obětování v kostelích neprovádí a beránek boží dostal novou podobu.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Obrázek 7. popisuje jako nějakou čarodějnici. Její létání objasňuje tak, že se jedná o trik s mlhou. Doopravdy ale nikdo takhle létat nemůže.

Poslední obrázek č. 8 popisuje jako čaroděje, nebo černokněžníka. Čarování skutečné neexistuje, popisuje existenci pouze triků. Ona sama by se mohla také naučit pouze triky. Čarodějové a kouzla jsou jen v pohádkách.

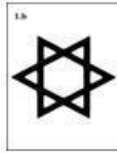
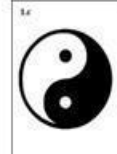
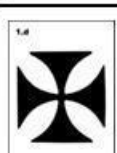

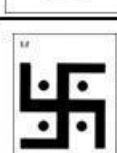
K možnosti kouzlit se vyjadřuje dosti kriticky. Veskrze možnost kouzel naprosto popírá. Zdá se, že se tu manifestuje Deus ex machina, tedy víra taková, jak ji prezentují rodiče. (Říčan, 2007) Do jisté míry to koliduje s tím, že dívka ve věku 6 let by se měla nacházet v pohádkovém stádiu náboženské zralosti. Je možné, že je zde posun již do stádia realistického. (Holm, 1998) Tedy: *ve školce nám tvrdí, že kouzla neexistují, tak to tak je.*

9.7. Rozhovor 7

Pavel, navštěvuje Církevní mateřskou školu „U srdce Páně“

Je u něj diagnostikováno ADHD. Při našem rozhovoru se chová klidně a působí velmi soustředěně. Odpovídá věcně a stroze. Nepouští se do žádných domněnek. Jsou u něj pozorovatelné znaky dyslalie.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Je to známka Ježíše	Viděl v kostele
	Ano, hvězda	Asi to může být komenta	Neviděl
	Ano, ryby	Neví	Neviděl
	Ano, taky kříž	Neví	Neviděl
	Ano, měsíc s hvězdou	Znamená to, že je noc	Viděl na obloze
	Ano, čtverec	Neví	Neviděl

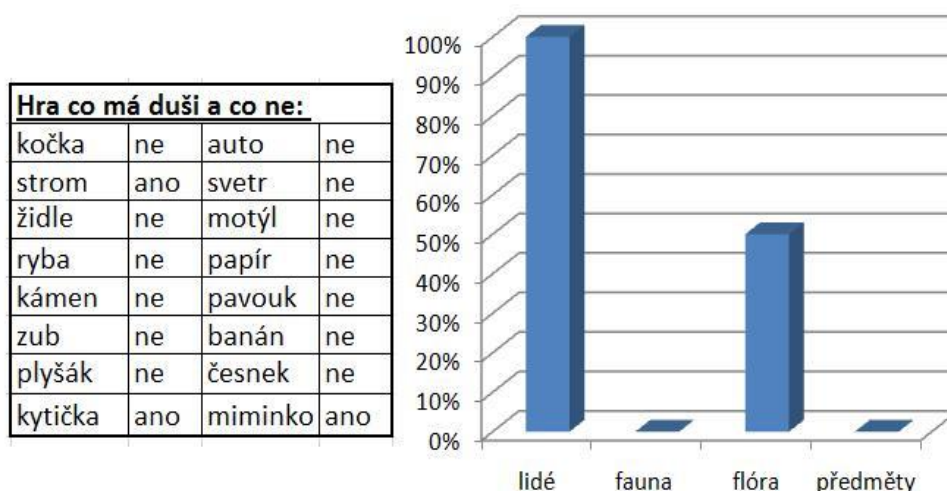
Odpovědi jsou velmi faktické bez duchovní hloubky.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Něčeho se bojí, ale nechce říct čeho.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme, ale čemu se podobá, neví. Barvu by mohla mít bílou.

Význam bílé barvy je zde již vysvětlen. Zde je zarážející přisuzování duše části rostlinstva, ale nikoliv fauně. Pavel je dosti analytický a význam hry pochopil, nejedná se tedy o nedorozumění. Uznávání duše stromů, tedy kultu stromů, bylo součástí řady archaických náboženství a jistě by se dalo najít i mezi některými kmenovými náboženstvími. (Kult stromů, 2010,[online])

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Neví, co se s člověkem stane po smrti, ale duše dál je a jde nahoru nebo dolů. „Když hřeší, tak jde dolů a když nehřeší, tak jde nahoru.“

Znovu se setkáváme s dualistickým pohledem na ovlivnění našeho života dobrem a zlem.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Sen, který by se mu opakoval, nemá. O někom mrtvém už se mu zdálo. V tom snu se válčilo s lidmi, kteří už nežijí.

Vše může být výsledkem působení filmu. Pokud bychom se ale na sen podívali z pohledu Jungových snových symbolů, může se jednat o válku mezi dvěma národy. „sen představuje konflikt. Vědomí brání své pozice a snaží se nevědomí potlačit“ (Jung, 1999, str. 187).

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Bez přemýšlení vyjmenovává Velikonoce, Vánoce, Seslání ducha svatého. Pak se chvíli zamyslí a pokračuje: „Cyril a Metoděj, Pavel, Petr,...“ Nejspíše by dokázal vyjmenovat i další. Ježíšek k nim domů chodí, ale na dárky už si nevzpomíná.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Postavy na obrázku 3. bez problému pojmenovává: „*Ježíš, Marie, Josef a oslík.*“ S velkou samozřejmostí odpovídá, že děj obrázku se odehrává v Betlémě a stalo se to na Vánoce, což je v zimě a slavíme narození Krista. Postavičky Betlému už viděl v pohádce a na náměstí.

4.a-4.c ihned popisuje jako Ježíše. Obrázek 4.c popisuje takto: „*nese kříž na olivovou horu*“. Stalo se to na jaře a slavíme proto Velikonoce.

Miminko na obrázku 3. a muž na obrázcích 4.a-4.c mají společné to, že: „*je to jeden a ten samej*“. Na obrázcích 4.a-4.c už dospěl.

Do kostela lidé chodí proto, že se chtějí setkat co nejčastěji s Bohem. Co tam ale dělají, to neví. Modlí se lidé proto, že chtějí k Ježíšovi nahoru. Jako modlitbu zná Otčenáš. Do kostela chodí každou neděli.

Na obrázku 5. Popisuje postavu jako Biskupa, který proměňuje hostii.

Obrázky 6.a-6.c. ihned správně popisuje. Anděl a Mikuláš přicházejí z nebe, Dábel přichází z pekla. Všichni tři chodí společně na Vánoce.

Má velmi široké povědomí o událostech spojených s křesťanstvím. V tomto ohledu je mu zřejmě předáván velmi obsáhlý kulturní kapitál.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Obrázek 7. neví, jak má popsat. Nikdo ve skutečnosti létat nemůže. Na obrázku 8. poznává čaroděje, ale existenci kouzel opět popírá. Kouzlení je jen tak v pohádkách. Žádné kouzelné předměty najít nejde, neexistují.

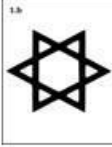

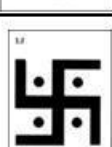
Opět se zde objevuje velmi kritický pohled na magii a kouzlení.

9.8. Rozhovor 8

Zuzanka II, navštěvuje Církevní mateřskou školu „U srdce Páně“

Je uzavřenější a i když jsem jí vysvětlila, že se nemůže v odpovědích mýlit, odpovídá velice opatrně s otázkou v hlase a doufá, že jí potvrdím správnost. Zdráhá se říci, že něco neví, nebo že jí nic nenapadá. Odpovídá stroze a k tématu.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Znamená, že byl Ježíš ukřižován na kříži	Bratr ho vyrobil ze dřeva
	Ano hvězda	Mohla by to být kometa	Neviděla
	Ne	Neví	Neviděla
	Ne	Neví	Neviděla
	Ano, měsíc	Znamená to noc	V noci, když se dívala z okna
	Ne	Neví	Neviděla

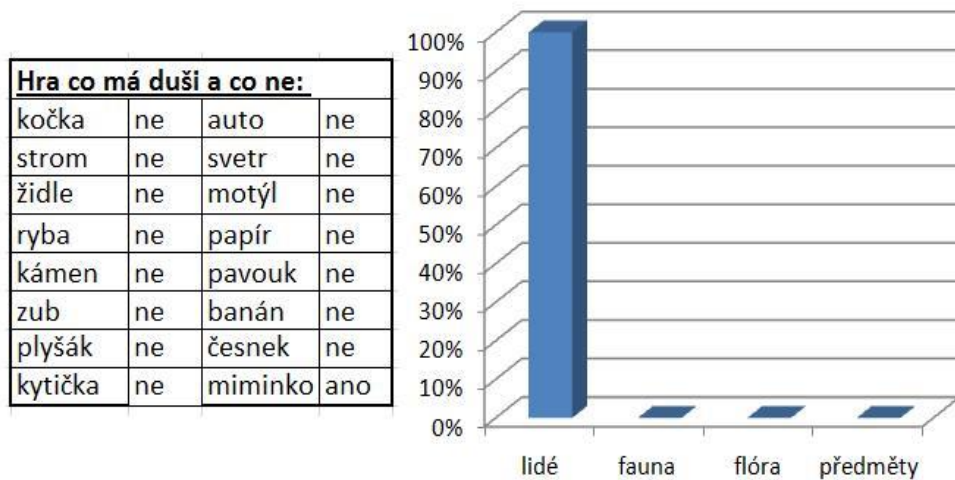
Opakuje se zde faktický pohled na symbol měsíce a hvězdy. Vysvětlení dívka uvádí pouze u jednoho symbolu a to kříže. Její znalosti se tak jeví dosti entnocetrickými.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Má strach z pejsků. Žádný jí nic neprovedl, ale štěkají a koušou.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme. Neví, jak by duše mohla vypadat. Barvu by mohla mít béžovou.

Běžová, nebo spíše meruňková barva „obnovuje, oživuje a jemně stimuluje a může rozpustit a odstranit emocionální blokády. Tento barevný odstín, který je nejbližší barvě pokožky, udržuje v proudu životní energii a zjemňuje pleť“ (Psychologie barev - symbolika barev, 2009, [online]). Zuzanka tedy může duši po smrti přisuzovat stejnou barvu, jakou měla jeho kůže za života.

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Po smrti se člověk rozpadne na prach. Dušička se dostane buď do pekla, nebo do nebe. „Když dělá hodně ošklivé hříchy, tak jde do pekla a když hodně hezkých, tak jde do nebe.“

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Opakování nějakého snu si nevybavuje. O někom, kdo už mezi námi nežije, se jí zdálo a to o Anetce, její kamarádce, která chodila s ní do školky a která umřela.

Na Zuzance byl vidět smutek, se kterým mi sděluje, o kom se jí zdálo. Rychle jsem přešla k další otázce. Obsah snu o zemřelé dívce tedy neznám.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Ze svátků si vybavuje Velikonoce, seslání ducha svatého, Vánoce. Ježíšek u nich doma chodí.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Postavy na obrázku 3. popisuje bez obtíží. Stalo se to v Betlémě, nejistě říká, že v zimě a slavíme proto, co se tam stalo, Vánoce.

Na obrázku 4.a-4.c poznává Ježíše. Obrázek 4.c popisuje jako ukřižování Ježíše. Váhavě říká, že se to stalo na podzim.

Miminko na obrázku 3. a postava na obrázcích 4.a-4.c mají společného to, že je to jeden a ten samý. Je to možné tak, že dřív se narodil a potom vyrostl.

Do kostela lidé chodí proto, že se chtějí hodně často setkat s Pánem Ježíšem. Jak to setkání s ním probíhá, neví. Lidé se v kostele modlí a to proto, že chtějí pánu Bohu za něco poděkovat, nebo o něco poprosit. Zná jako modlitbu Otčenáš.

Na obrázku 5. kněze nepoznává, ani to, co by mohl držet v ruce. Do kostela chodí každou neděli.

Mikuláše, čerta a anděla na obrázcích 6.a-6.c poznává bez problému. Anděl přichází z nebe, čert z pekla, u Mikuláše neví. Všichni tři k nám přicházejí na podzim, ale svátek se kvůli tomu neslaví.

Z výpovědi je patrná znalost oslavovaných událostí. Jen je zarážející, že ačkoliv do kostela chodí každou neděli, kněze s hostií na obrázku 5. nepoznává. Jakoby její zájem o danou věc nebyl tak silný či podložený objasněním.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Paní na obrázku 7. je ve vzduchu proto, že se opřela o tu hůl. Kdyby tam hůlku neměla, tak by se vznášet nemohla.

Na obrázku 8. je čaroděj. Opravdový kouzelník neexistuje. Ona sama by se nedokázala naučit kouzlit, protože jediný kdo dokáže kouzlit je Pán Bůh nebo Ježíš.

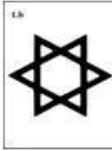

Znovu se nám zde prezentuje velmi kritický pohled na kouzlení, ale magický stupeň náboženské zralosti je zde patrný v přisuzování kouzelné moci Bohu a Ježíši. (Holm, 1998)

9.9. Rozhovor 9

Madlenka, navštěvuje Církevní mateřskou školu „U srdce Páně“

Velice uzavřená dívka, která celý rozhovor absolvovala schoulená, objímající si nohy. Nechtěla se se mnou podělit o mnoho svých domněnek, spíše prezentovala své znalosti a to strohým popisem. Zdráhala se mi sdělit, že něco neví, nebo že ji nic nenapadá, i když jsem jí několikrát během rozhovoru vysvětlila, že to vůbec nevadí.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	Neví	S křížem se setkala doma
	Ano, hvězda	Je tam na obzoru	Doma
	Ano, kruh	Neví	Neviděla
	Ne	Neví	Neviděla
	Měsíc s hvězdou	Svítí jí tam v noci	Má je doma v pokoji
	Ne	Neví	Neviděla

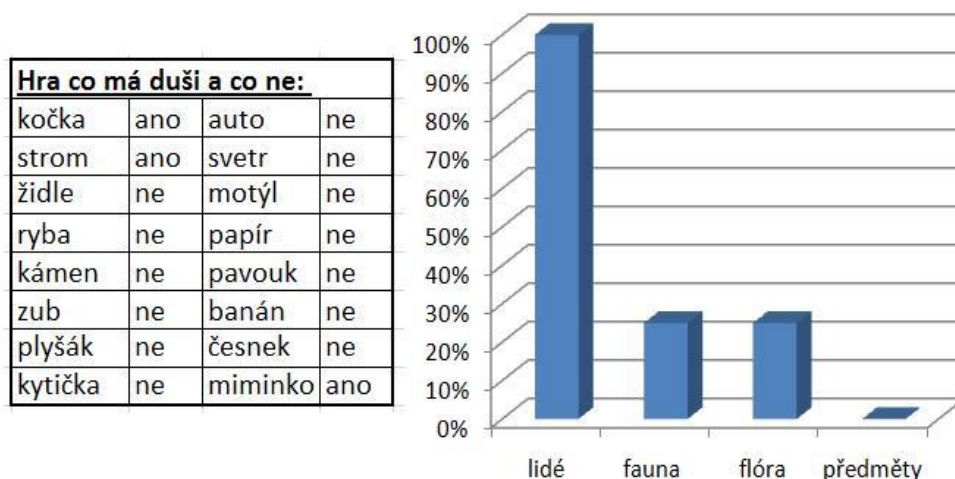
Již po několikáté se setkáváme s hlubším poznáváním jen u jednoho symbolu. Což s největší pravděpodobností opět vychází z předávaného kulturního kapitálu.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Z ničeho strach nemá. Ani z čertů, duchů a bubáků, protože ví, že to neexistuje.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme. Vypadá jako bílá holubice. Má tedy bílou barvu.

Bílá holubice je v bibli symbolem naděje, opětovného nalezení pevné půdy po zatopení Země, symbolem čistoty a nevinnosti, ale hlavně Ducha svatého, který v podobě bílé holubice sestupuje na Zemi. (Biblenet.cz, 2009, [online])

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Když člověk zemře, tak se rozpadne a duše odletí do nebe nebo do pekla. Podle čeho se to rozlišuje, to neví.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

Sen, který by se jí opakoval, má, ale nepamatuje si ho. O někom kdo už mezi námi není, se jí také zdálo, ale sen nedokáže popsat.

Částečně se zdá, jako by Madlenka konfabulovala. Možná že její časté mlčení a nevědomost jí nutily odpovědět alespoň nyní jinak.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Ze svátků si žádný nevybavuje. Ježíšek u nich doma chodí.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Na obrázku 3. popisuje jen postavy oslíka a Ježíška. Neví, kde se to stalo, ale asi to bylo na podzim. Říká, že svátek kvůli tomu slavíme, neví však který. Betlém už někdy viděla a vypadalo to podobně jako na tom obrázku.

Na obrázcích 4.a- 4.c říká, že je Pán Ježíš. Na obrázku 4.c pán padá pod křížem. Stalo se to na jaře. Nějaký svátek kvůli tomu slavíme, ale neví jaký. Neví, jestli má miminko na obrázku 3. s pánem na obrázku 4.c něco společného.

Lidé chodí do kostela, aby se tam modlili. Proč se modlí, neví. Jako modlitbu zná Otčenáš.

Na obrázku 5. vidí faráře, který drží chléb. Do kostela chodí každou neděli s mamkou a s taťkou.

Obrázky 6.a – 6.c popisuje bez problému. Slavíme kvůli tomu svátek Mikuláše. Ten svátek slavíme na podzim. Všechny postavy jsou jen převlečení lidé. Existuje i pravý anděl, ale ten není vidět a Madlenka neví, odkud anděl pochází. Čert také neexistuje, jen Ďábel.

Její povědomí o svátcích není příliš velké. Na to, že kostel navštěvuje s rodiči každou neděli, se zdá, že jí spousta zvyklostí a rituálních procesů není vysvětlována, tedy že nemá průvodce, který by jí děje objasňoval, nebo vysvětlovaným zvyklostem nepřikládá důležitost.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

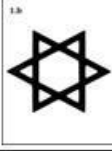

Aby se někdo vznášel, jako paní na obrázku 7., nejde. Na obrázku 8. poznává černokněžníka, ale ten nemůže opravdu čarovat. Ona se kouzlit také nemůže naučit, protože žádné kouzelné věci, které by jí k tomu pomohly, neexistují.

9.10. Rozhovor 10

Víťa, navštěvuje Církevní mateřskou školu „U srdce Páně“

Nad odpověďmi se dokáže zamyslet. Není u něj patrná vada řeči. Má velmi dobrý řečový projev. Hovoří bez problému v rozvinutých větách. Nemá problém s nedostatečnou slovní zásobou. I tak je rozhovor s Víťou založen spíše na strohých věcných odpovědích, bez barvitého vyprávění.

1. Odpovědi na otázky týkající se symbolů

	Poznává obrázek:	Myslí si, že zná význam:	Místo setkání dítěte se symbolem:
	Ano, kříž	už neví, povídali si to dávno	viděl "dooopradickej"
	Ano, mohlo by to připomínat hvězdu	Neví	Neviděl
	Ano, připomíná mu to pulce	Neví	Neviděl
	Ano, je to čtyřlístek	Neví	Neviděl
	Ano, měsíček s hvězdou	Že je tma	Někde na výletě, kde nesvítily žádné lampy a bylo vidět celé nebe
	Ne	Neví	Neviděl

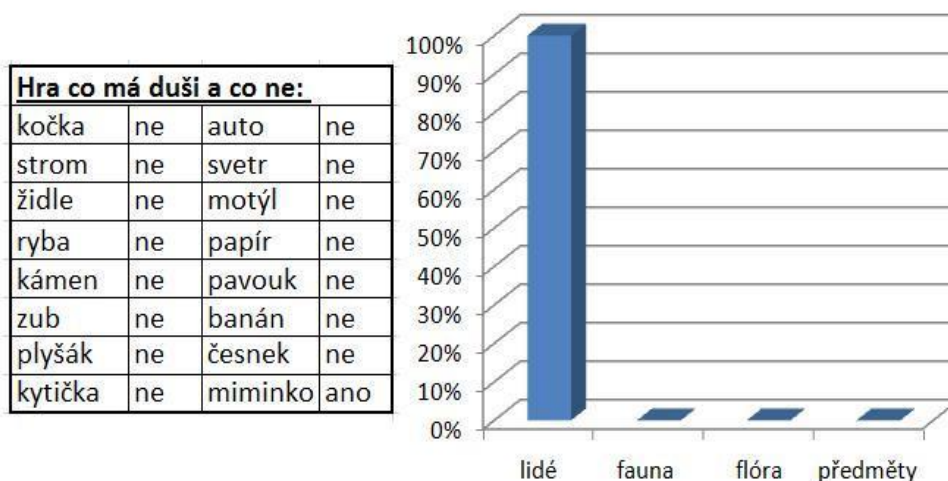
Jeho popis vychází z empirických poznatků. Symboly spojené s jinými kulturami nepoznává.

2. Odpovědi na otázky týkající se strachu

Nemá z ničeho strach.

3. Odpovědi na otázky týkající se existence duše

Duši máme. Je neviditelná, ale vypadá jako já. Jakou má barvu nemůže vědět, právě proto, že je neviditelná, ale myslí si, že bílou nebo černou. Když duše černá, tak byla zlá a ta je vidět. On se s ní ale nesetkal.

Přítomnost duše potvrzuje Vítů jen u člověka. Zlé duši připisuje černou barvu, která, jak už jsme dříve popisovali, je barvou agresivity, vzdoru a nicoty. Na rozdíl od duše bílé je černá duše vidět. Jung ve svém díle hovoří o zkušenosti „černí“, tedy setkání se se stínem pocíťované jako „*melancholia*“. (Jung, 1999)

4. Odpovědi na otázky týkající se smrti

Po smrti duše vystoupí do nebe, nebo jde do pekla. Když se ta duše nepolepší, tak jde do pekla.

Mluví o možnosti polepšení se až ve stavu duše. Může to být samozřejmě vztahováno již na život, ale také to může být náznak posmrtného smívání hříchů, tedy nějaké formy očistce.

5. Odpovědi na otázky týkající se snů

O duchách se mu nezdá, ale zdálo se mu to, že byl u dědy ve sklepě a tam byly samé kobry a zmije a pak jej kously.

O hadu ve snu zde již řeč byla jako symbolu nenávisti a chtíče. Napadení hadem snáře vykládají jako nebezpečí hroící od lidí v okolí člověka.

6. Odpovědi na otázky týkající se znalosti a slavení svátků

Svátky zná třeba Vánoce, Velikonoce, svátek, narozeniny. Ježíšek k nim chodí a přinesl mu spoustu dárku.

7. Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí spjatých s křesťanským náboženstvím a svátky

Postavy na obrázku 3. popisuje bez problému. Stalo se to v Betlémě. Slavíme kvůli tomu Vánoce. Betlém viděl dokonce i živý, kde hráli lidé a dokonce třikrát. „*My bydlíme před Malší, tak tam někde.*“

Ihned v postavě na obrázcích 4.a-4.c poznává Ježíše a to proto, že nikoho jiného neukřižovali.

Obrázek 4.c umisťuje do Jeruzaléma, stalo se to na jaře a slavíme proto Velikonoce.

Miminko na obrázku 3. s postavou na obrázek 4.c nemají nic společného.

Lidé chodí do kostela, protože to dělají, jako to udělal Pán Ježíš u poslední večeře. Chodí se tam modlit a zpívat. Zná modlitbu Andělíčku můj strážníčku ze školky. V kostele byl asi dvacetkrát. Dřív tam chodil, ale teď už nechodí. Chodí tam maminka. A ještě byl *tady v tom školkovým*, nebo někde v Budějovicích.

Na obrázku 5. je pan farář a drží chléb.

Na obrázcích 6.a-6.c popisuje bez problému všechny postavy. Anděl přichází z nebe, čert z pekla, u Mikuláše neví. U nich doma chodí jen Mikuláš. Asi se proto slaví svatý Mikuláš a to asi v zimě.

Obsahovost všech svátků zná velmi dobře, i přesto vnímá pojmenování Ježíšek a Ježíš doslovně a nededukuje mezi nimi žádnou spojitost.

8. Odpovědi na otázky týkající se magie

Na obrázku 7. neví co se děje. Možná, že se ta paní vznáší, protože je to jenom duše. Kdyby to duše nebyla, tak by létat nemohla.

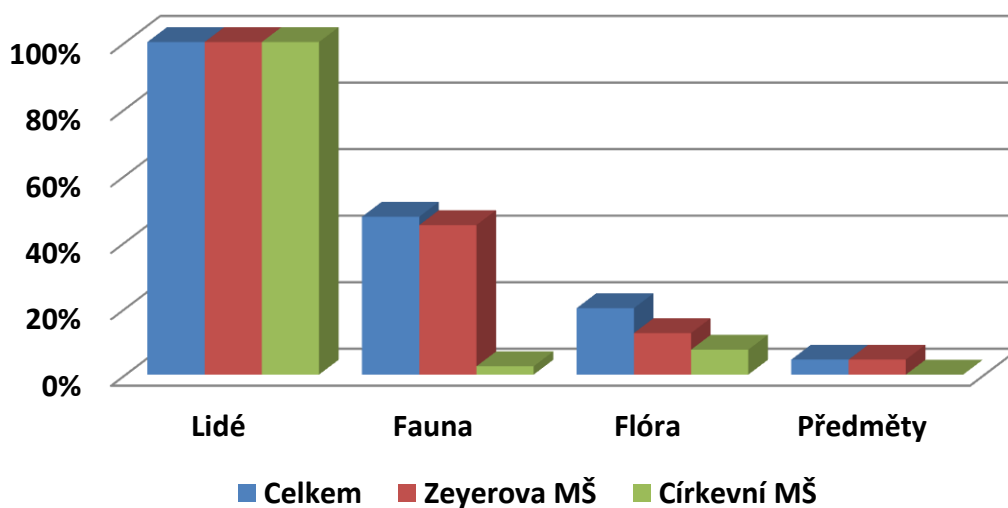
Na obrázku 8. je čaroděj, ale ten nemůže doopravdy čarovat. Kniha kouzel ani kouzelná hůlka neexistuje. On by se čarovat proto naučit nemohl. Viděl elfy a čarodějnice, ale neví, jestli byli opravdoví. Pak dodává, že se mu ten sen zdál čtyřikrát.

I Vítá manifestuje převzatý názor, že kouzla neexistují, ale zároveň vyjadřuje lehký rozpor a nejistotu v tom, zda jsou elfové a čarodějnice skuteční, nebo ne. Jako by učení bylo v rozporu se stádiem jeho náboženské zralosti.

9.11. Částečná sumarizace

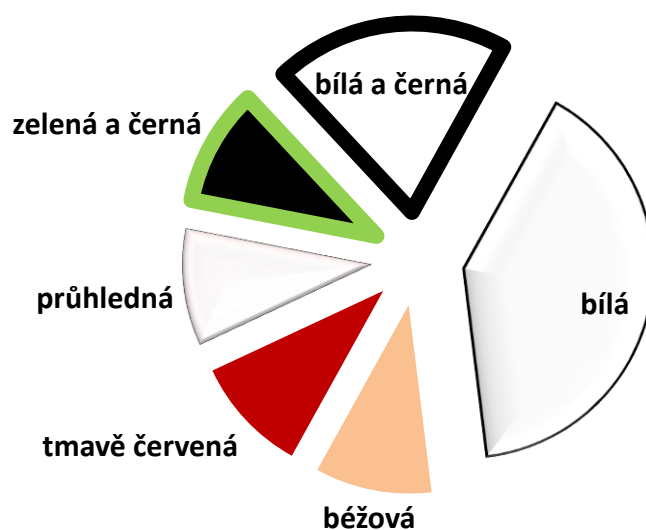
Grafy týkající se přítomnosti a barvy duše

Přítomnost duše

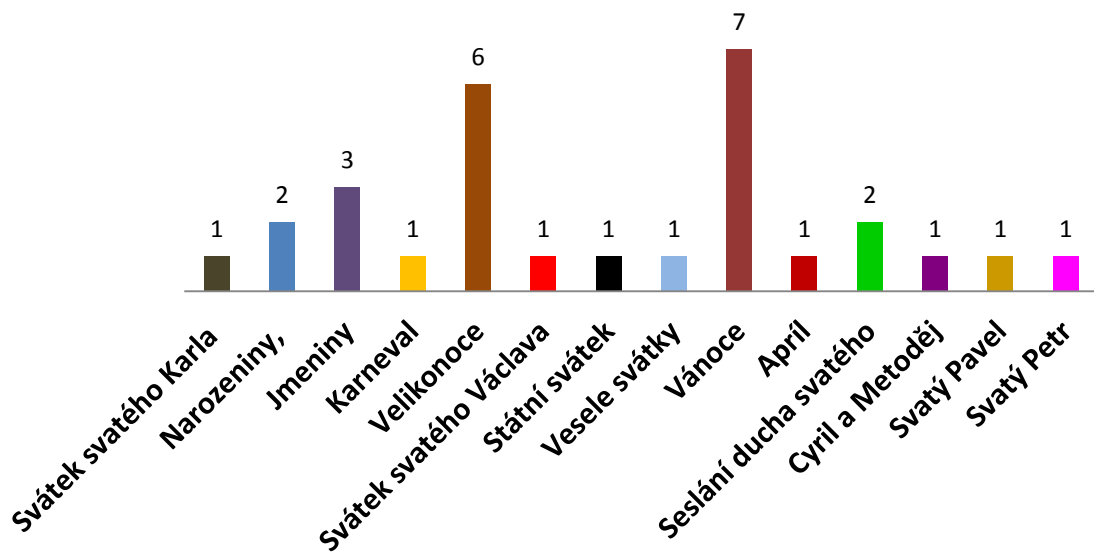

Tento graf nám vyjasňuje, čemu děti přisuzují duši a čemu naopak nikoliv. Velmi opět záleží na představách, které jsou dětem prezentovány. Děti vychovávané v křesťanské víře jen zřídka přisoudí duši jinému tvorů než je člověk. I děti, které patrně v tomto ohledu nebyly vírou modelované, méně považují za živou flóru předměty, ale téměř v 50% přisuzují život zvířatům naší planety.

Barva duše

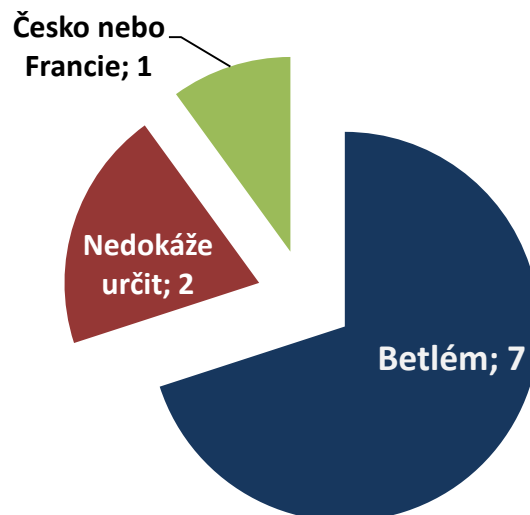

Otázka 6. - Jaké slavíme svátky?

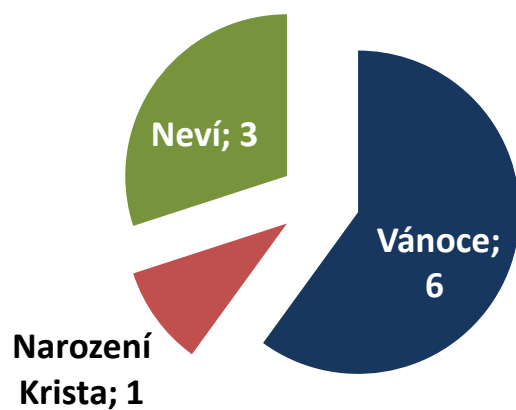

Vztahující se k obrázku 3. (Viz. Příloha 2.)

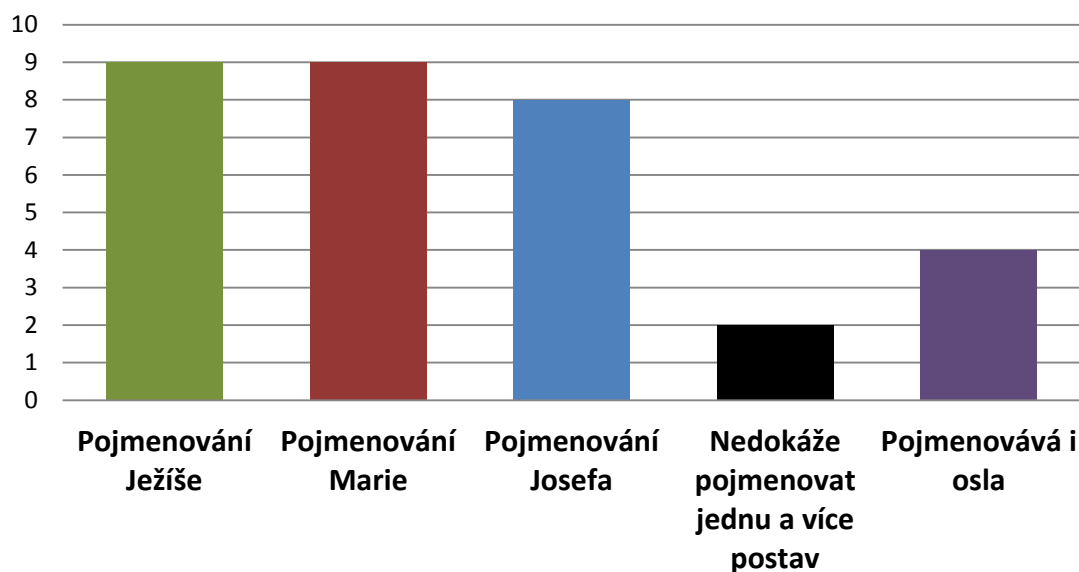
Určení místa na obrázku 3.

Co slavíme kvůli tomu, co se událo na obrázku 3.

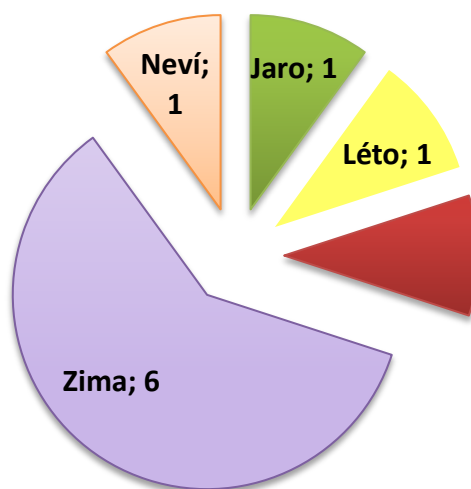

Schopnost pojmenování postav na obrázku 3.

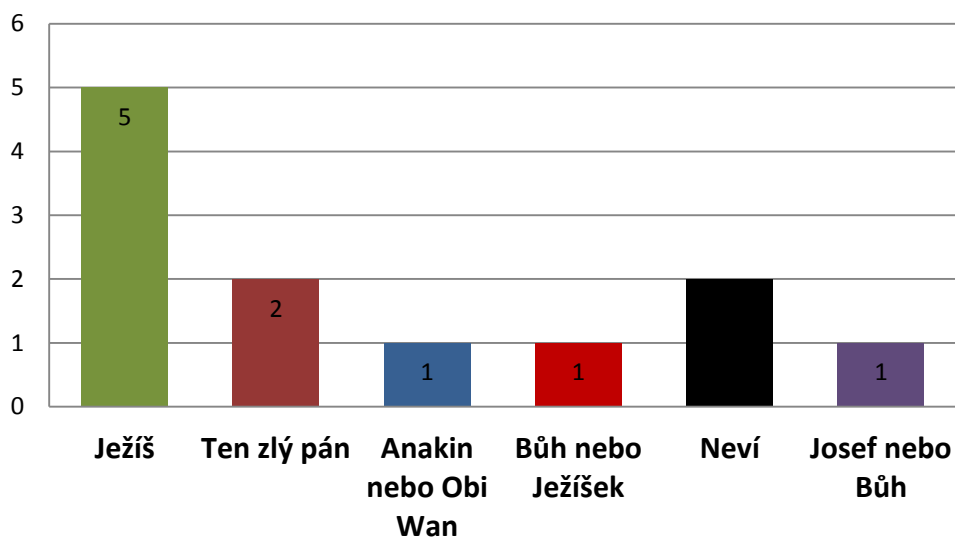
Všechny děti se s Betlémem v nějaké jeho podobě již setkaly. Ani tak některé neví, že se jedná o název místa. Vánoce jsou slaveny ve všech domácnostech dotazovaných dětí a ve 100% děti věří, že právě Ježíšek jim naděluje dárky.

Kdy slavíme událost na obrázku 3.

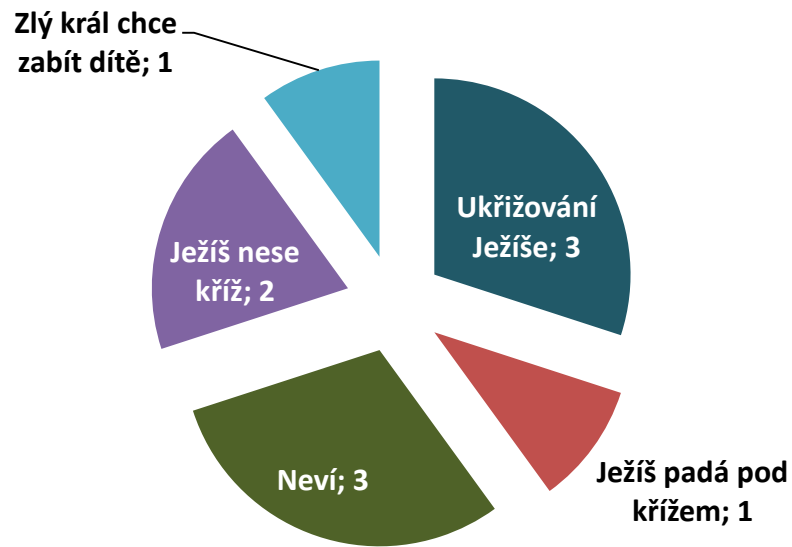

Grafy vztahující se k obrázkům 4.a-4.c (Viz. příloha 2.)

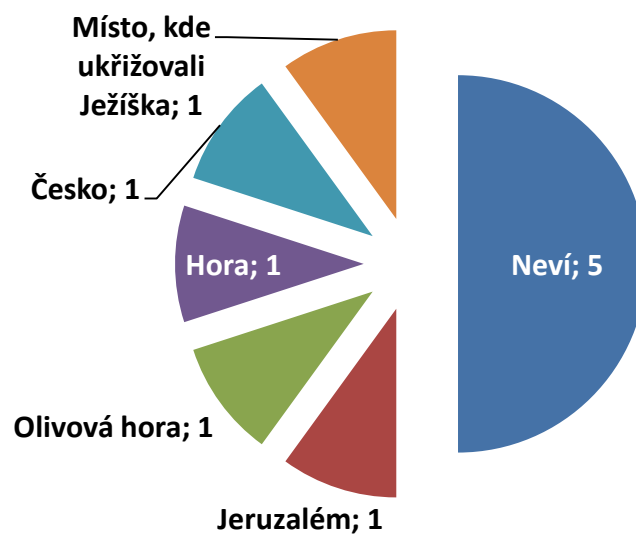
Pojmenování postavy z obrázků 4.a-4.c

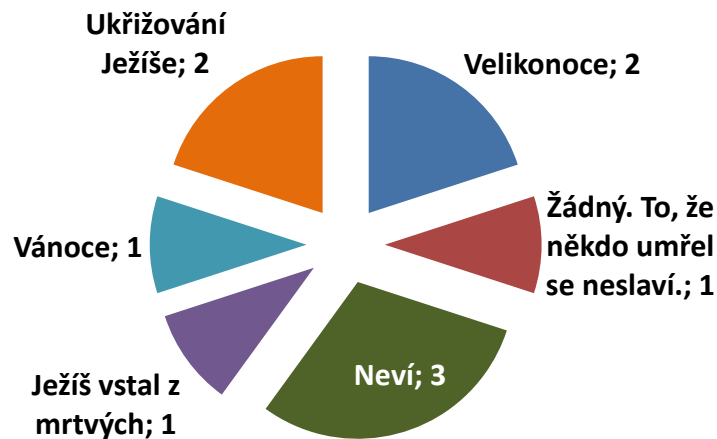
Co se děje na obrázku 4.c

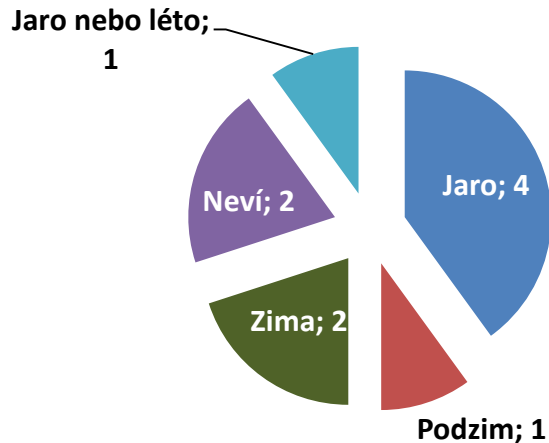
Kde se odehrává děj obrázku 4.c

Slavíme nějaký svátek pro to, co se stalo na obrázku 4.c?

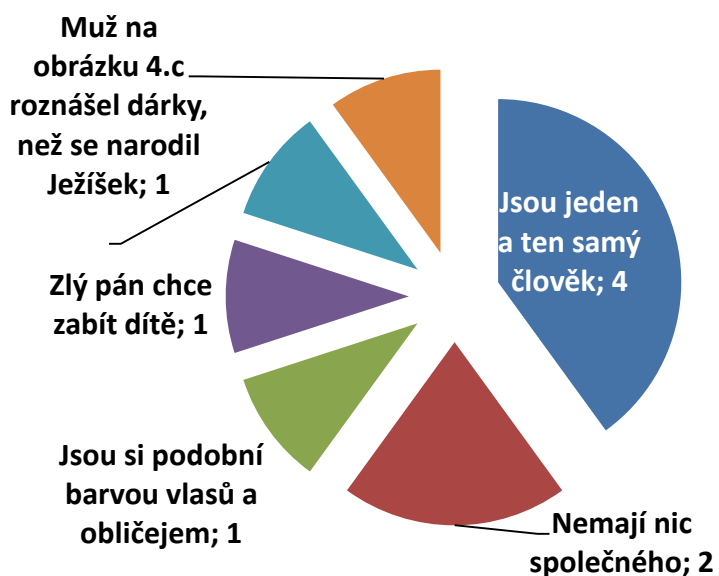

V kterém ročním období se stala událost na obrázku 4.c

Čtyři výše uvedené grafy poukazují na známost původu Velikonočního svátku, jež je vcelku nízká. Jak bylo předpokladem, děti z Církevní mateřské školy mají o tomto svátku daleko větší povědomí a znají události, které jej utvářely. Děti ze Zeyerovy mateřské školy Velikonočním svátkům nepřikládají nijak velký význam a často jej spojují pouze s barvením vajec a koledováním.

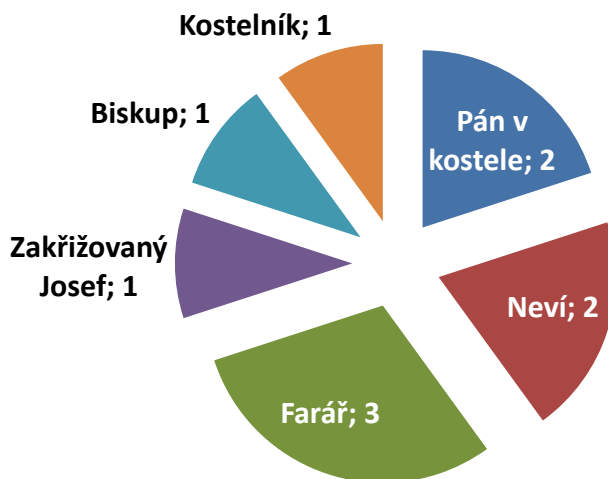
Určení souvislosti mezi mužem na obrázku 4.a a dítětem na obrázku 3.

Ačkoliv v jednom případě označují děti na obrázku 3. miminko jako Ježíška a obrázek 4.c jako ukřižování Ježíše, ekvivalent tohoto označení jim není patrný. Může se jednat o absolutní vnímání zdrobnělé a nezdrobnělé podoby jména.

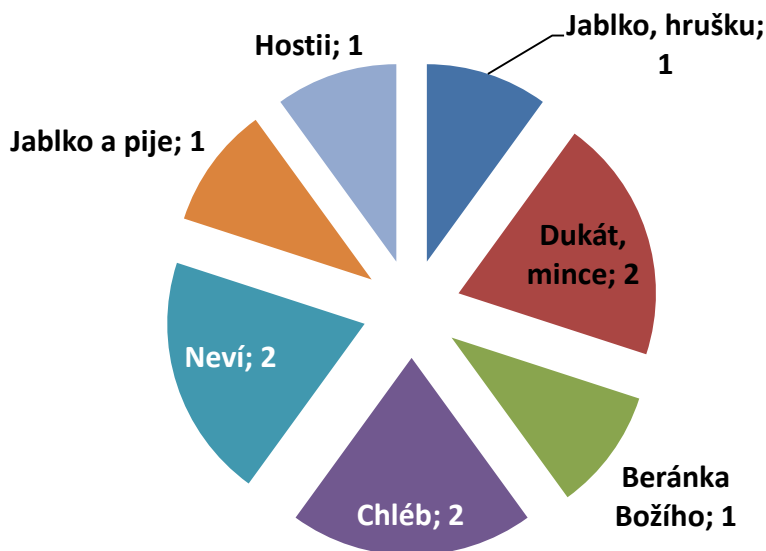
Grafy vztahující se k obrázku 5. (Viz. příloha 2.)

Pojmenování osoby na obrázku 5.

Mnohé děti se s postavou faráře, či kněze již vícekrát za svůj život setkali, ale jak vyplývá z grafu *Pojmenování osoby na obrázku 5.*, jeho označení znají pouze tři z celkového počtu deseti dotazovaných dětí.

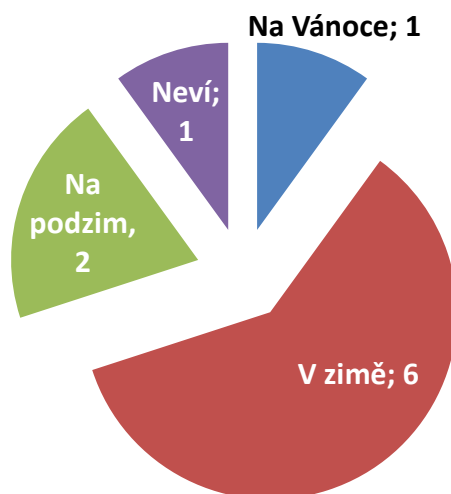
Co drží muž na obrázku 5. v ruce

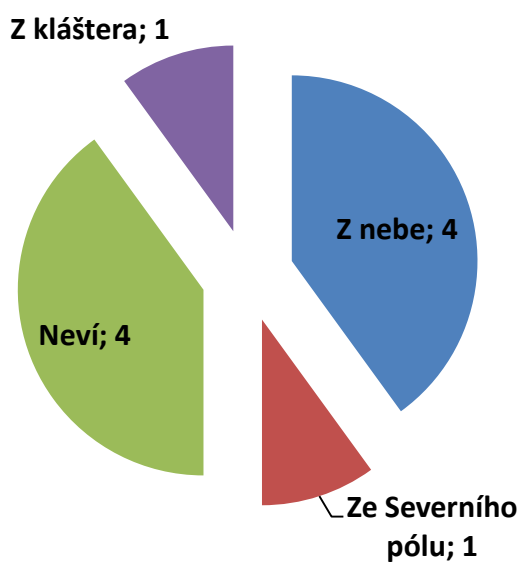
Označení chléb hostie a beránek boží jsou různým pojmenováním totožného a to oběti, tedy (těla Kristova), která je připomínána při eucharistii. (Hostie, 2006, [online])

Grafy k obrázkům 6.a-6.c. (Viz. příloha 2.)

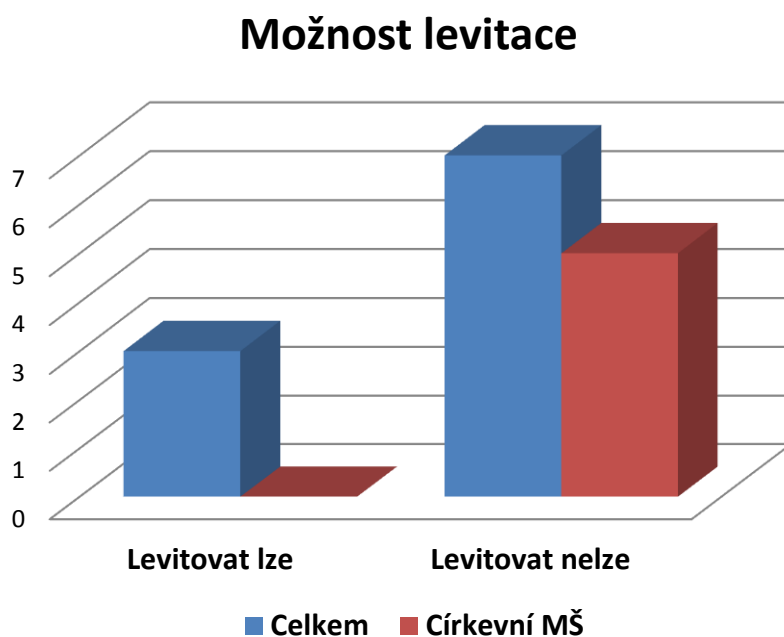
Kdy přichází Anděl, čert a Mikuláš

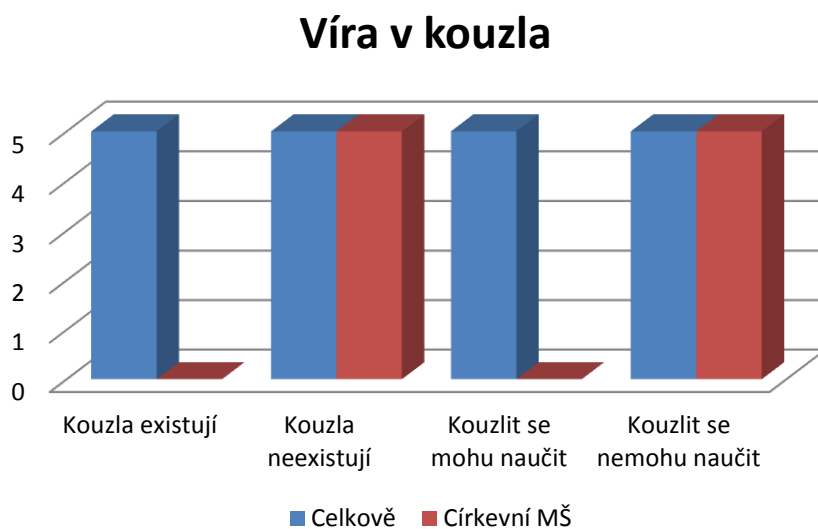
Odkud přichází Mikuláš

Graf k obrázku 7. (Viz. příloha 2.)

Graf k obrázku 8. (Viz. příloha 2.)

Grafy k obrázkům 7. a 8. nám ukazují jednoznačný výsledek, který odlišuje děti z Církevní mateřské školy od mateřské školy Zeyerovy. V Církevní mateřské škole žádné dítě nevěří na možnost levitace, kouzla a na možnost vlastního naučení se kouzlům. Do značné míry to popírá magické vnímání, které by u dětí v tomto věku mělo být přítomno. S notným vysvětlením přichází učitelka dětí, která říká: „*My jim vysvětlujeme, že to neexistuje.*“

ZÁVĚR

Stojíme před dvěma rozdílnými skupinami dětí. Jsou sice přibližně ve stejném věku, většina z nich žije i ve stejném městě, všichni mluví stejným jazykem, ale i tak je mezi dětmi ze Zeyerovi mateřské školy a Církevní mateřské školy velký rozdíl. Tyto dvě skupiny dětí se pohybují v odlišném sociálním prostředí, na jehož základě u nich probíhá socializace a utváření jejich představ o tomto světě. Velké odlišnosti můžeme vidět v následujících oblastech:

	Církevní mateřská škola	Mateřská škola Zeyerova
Náboženské symboly:	Děti rozeznávají pouze jeden symbol a to kříž, ostatní symboly jim nic neříkají, nebo v nich spatřují faktické, neempirické věci z našeho okolí.	Symbol kříže většinou vnímají v negativním spojení se smrtí. Většina z dětí dokáže dedukovat význam dvou až tří symbolů, většinou na základě toho, že je zahlédly v televizi.
Medální vliv:	Jen jedna dívka popisuje knižní příběh, ostatní děti při našem rozhovoru neprezentují útržky pocházející z médií.	Tři z pěti dětí zapojují do svých představ vliv filmů, počítačových her a knih.
Kulturní reálie:	Téměř všechny děti mají velký přehled o slavení svátků a o jejich historickém podkladu.	Přehled o historickém podkladu svátků, tedy o důvodu jejich slavení děti nemají příliš rozsáhlý. Většina informací je vnímána velmi kusovitě v nesprávných souvislostech.
Přítomnost duše:	Téměř všechny děti připisují duši pouze člověku. Veškerá ostatní příroda je bezduchá.	Všechny děti připisují duši člověku, v 50% i zvířatům, z 1/8 i rostlinám.
Magické vnímání:	Magii zcela popírají, kouzla existují jen v pohádkách.	Možnost kouzel nevyklučují, ke kouzlení nám pomáhají kouzelné předměty, naše trpělivost a učení.

Na jedné straně jsou děti z Církevní mateřské školy, kterým je předáván výrazně etnocentrický rámec s dobře přiblíženými kulturními reáliemi, které nejsou příliš ovlivněny médii, ale pro které tento svět nemá magický nádech. Na straně druhé jsou děti Zeyerovi mateřské školy, které věří v kouzla, v kulturních reáliích mají nemalý chaos, ale převážně díky televizním médiím mají větší povědomí o různých kulturách.

U některých dětí církevní mateřské školy byl z jejich rozhovoru o kouzlech patrný zřejmě nějaký vnitřní rozkol (vnitřní konflikt). Sice prezentovaly myšlenku, že

kouzla neexistují (což je jim učitelkami mateřské školy předkládáno), ale zároveň vyjadřovaly i nejistotu s tímto faktem. Jako když by byly výchovně tlačeny z magického vývoje jejich náboženské zralosti, odkud se jim ještě zcela nechce. Je možné, že u některých z nich by díky tomu mohlo dojít v pozdější době k regresi.

U dětí Zeyerovi mateřské školy byl velmi patrný mediální vliv, který často dotváří bílá místa v mapách poznání. Kde chybí faktické údaje a odpovědi, snaží se dítě dosadit často nesprávně vyložené a útržkovité části zachycené v dostupném médiu. Zároveň televize a v ní vysílané historické pořady dětem otevírají obzory dalších kultur, o kterých pak byly schopny obsírněji hovořit u náboženských symbolů. U jednoho chlapce se však míra zaujetí dějem filmů a počítačových her projevovalo až nepřiměřeně a to téměř ve všech odpovědích. Popisoval i násilí, které mediální příběhy provází a které se mu následně promítají do snů a do hrových fantazií.

Významnější mi připadají ty myšlenky, které vychází z pocitovosti. Většina dětí se více zamýšlela nad možnou barvou a tvarem duše, dále při popisu snů, kde vyplouvá na povrch část jejich podvědomí. Dvakrát se ve výpovědích dětí objevovala myšlenka černé a bílé duše, což kromě naučeného názoru může vyjadřovat jejich vnímání duality, či černobílé vidění tohoto světa, tedy naprosté odlišení dobra od zla a neexistenci šedé. To vše může souviset i s přirozeným morálním vývojem. Čtyři děti přisuzují duši vždy bílou barvu. Dále se objevovaly myšlenky, že lidská duše je tmavě červená, zelená či béžová, tedy že si zachovává i posmrtně tělovou barvu.

Velmi pokročilá a na předškolní věk vyspělá byla výpověď dětí, které si uvědomovaly neviditelnost duše, tedy fakt, že mezi námi je něco, co nemůžeme vidět.

Výpovědi ohledně existence duše však byly trochu zarážející. Podle dětí církevní mateřské školy duši mají spíše jen lidé. U dětí ze Zeyerovi mateřské školy je výsledek takový, že duši vlastní jen ti, kteří mají ve svém těle krev, nebo ti, kteří jsou schopni se pohybovat. Jaký postoj tedy k živé přírodě tyto děti zauímají? Vnímají ji jako čistě užitkovou věc?

Pro regulaci veškerých extrémů a dotváření kontextu je zde rodič a učitelé, kteří by zde měli hrát roli střídmeho průvodce, jenž svým jednáním a vzorem seznamuje s odlišnostmi, morálkou, prosociálností, altruismem a celkovou pluralitu možných názorů, ve kterých je dítě schopno najít svůj přirozený postoj.

SEBEREFLEXE

Mou snahou bylo přiblížit se aktuální podobě náboženských představ u předškolních dětí. Za tímto účelem jsem prováděla polostrukturovaný hloubkový rozhovor s deseti dětmi z dvou rozdílných mateřských škol.

Potýkala jsem se s mnohými úskalími, jakými byla moje ne příliš dobrá zdatnost v pořizování videozáznamu, který je díky tomu velmi nekvalitní. Dále místnosti, ve kterých byly rozhovory prováděny, nebylo možné kvůli běžnému provozu mateřských škol zcela izolovat od rušivých podnětů.

Největším úskalím ale bylo to, že děti z Církevní mateřské školy mě dříve neznaly a nedokázaly se přede mnou plně otevřít, čímž je jejich výpověď značně ovlivněna.

Na začátku této práce jsem si nepřipouštěla to, jak široké toto téma ve skutečnosti je. Roky studia různé literatury by byly potřeba k alespoň částečnému postihnutí výkladu náboženských představ a ani tak jejich internalizovaná podoba, díky naší individualitě, postihnutelná nikdy být nemůže.

Nahlédla jsem tedy alespoň na okraj této studnice a mohla si tak vytvořit obraz toho, jak konstruovat svoji budoucí pedagogickou praxi, abych dětem poskytla nedogmatický otevřený základ naší kultury, ale i prostor pro přirozené dozrávání jejich spirituality.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. FUKS, Paul. *Sny*. Praha: KMa s.r.o, 2007. ISBN 978-80-7309-513-0
2. GRUBER, Elmar. *Děti se ptají na boha*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-19-4.
3. HALAMA, Peter; ADAMCOVÁ Lucia; HATOKOVÁ, Mária; STRÍŽENEC, Michal. *Religiozita, spiritualita a osobnost: Vybrané kapitoly z psychologie náboženstva*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV, 2006. ISBN 80-889-10-22-6
4. HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-303-X
5. HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3
6. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-535-0
7. JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie: Její teorie a praxe*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0418-1
8. JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. ISMB 80-200-0543-9
9. JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Brno: Spektrum, 1994. ISBN 80-7108-087-X
10. JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla svazek IV: Obraz člověka a obraz Boha*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. ISBN: 80-85880-23-7
11. JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla svazek V: Snové symboly individuálního procesu*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. ISBN 80-85880-19-9
12. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2002. ISBN 80-242-0983-7.
13. KEMP, Hung P. *ABC světových náboženství*. Praha: Česká biblická společnost, 2014. ISBN 978-80-87287-65-1
14. KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-059-4
15. LUKÁŠKOVÁ, Hana. *Kvalita života dětí a didaktika*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-784-B
16. LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2224-8
17. LUŽNÝ, Dušan. *Řád a moc: Vybrané texty ze sociologie náboženství*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3043-7

18. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4
19. MONTOUSSÉ, Marie; RENOUADR, Gilles. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3
20. MONTOUSSÉ, Marie; RENOUADR, Gilles. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3x
21. PIAGET Jean, INHELDEROVÁ Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-608-X
22. PIAGET, Jean. *Psychologie inteligence*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-309-9
23. REEBER, Michel. *Islám*. Praha: KMa s.r.o, 2007. ISBN 978-80-7309-499-7
24. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN: 978-80-7367-312-3
25. ŘÍČAN, Pavel. *Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům*. Československá psychologie. Praha: Academia, 2006, r. L, č.2. ISSN 0009-62X
26. ŘÍČAN, Pavel; JANOŠOVÁ Pavlína. *Test spirituální citlivosti*. Československá psychologie. Praha: Academia, 2007, r. LI, č. 2. ISSN 0009-62X
27. ŠVAŘÁČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-73667-313-0
28. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

1. Démokritos. In: *Antika.cz* [online]. 2004 [cit. 2014-06-24]
Dostupné z: <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1892>
2. Gautama Buddha. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2014 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gautama_Buddha
3. Hostie In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2006 [cit. 2014-06-25]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hostie>
4. Islám. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2014 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Isl%C3%A1m>
5. Jin a Jang. *fpoint.cz – Harmonie- kořeny* [online]. 2007 [cit. 2014-06-04].
Dostupné z: http://www.fpoint.cz/harmonie/harmony_koreny1.html
6. Judaismus. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2010 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Judaismus#Vznik_a_v.C3.BDvoj_judaismu
7. Karel. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2012 [cit. 2014-06-11]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel>
8. Kohlbergova stádia morálního vývoje. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2008 [cit. 2014-06-22]
Dostupné z:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Kohlbergova_st%C3%A1dia_mor%C3%A1ln%C3%ADho_v%C3%BDvoje&oldid=2284812

9. Křesťanství. In. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2014 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99es%C5%A5anstv%C3%AD>
10. Kult stromů In. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2010 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Kult_strom%C5%AF
11. Mají zvířata duši? *Vira.cz – víra na internetu*[online]. 2011 [cit. 2014-06-04].
Dostupné z: <http://www.vira.cz/otazky/Maji-zvirata-dusi.html>
12. Náboženské vyznání obyvatelstva ČR In: *Český statistický úřad*[online]. 2012 [cit. 2014-05-25].
Dostupné z:
http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04
13. Náboženství. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2011 [cit. 2014-06-17]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Náboženství&oldid>
14. Pohřeb. In. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2010 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pohřeb>
15. Prana and the Power of the Chakras. In: *Yoga of Sri Chinmoy* [online]. [cit. 2014-06-09].
Dostupné z: <http://www.yogaofsrichinmoy.com/yoga-2/yoga/kundalini/the-chakras/>
16. Psychologie barev- Symbolika barev. In: *Ohio.com* [online]. 2009 [cit. 2014-06-09].
Dostupné z: <http://www.onlio.com/clanky/psychologie-barev-2.html>
17. Šamanismus In. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2010 [cit. 2014-06-18]
Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%A0amanismus>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1.

Svolení zákonných zástupců s provedením kvalitativního šetření u jejich dětí a použití těchto výsledků pro účely zpracování Bakalářské práce.

Vážení rodiče,

V rámci vypracování své Bakalářské práce provádím kvalitativní výzkumné šetření u dětí předškolního věku. Ráda bych pro toto šetření získala výpověď Vašeho dítěte. Šetření probíhá formou rozhovoru a herní aktivity. Získávané informace slouží pouze pro účely zpracování Bakalářské práce a mimo její účely, nebudou nikde zveřejňovány. Výsledná data jsou anonymní. U výzkumu je používán videozáznam, který zajišťuje co nejlepší kvalitu výsledku.

Svým podpisem mi dáváte svolení výzkumné šetření u Vašeho dítěte provést.

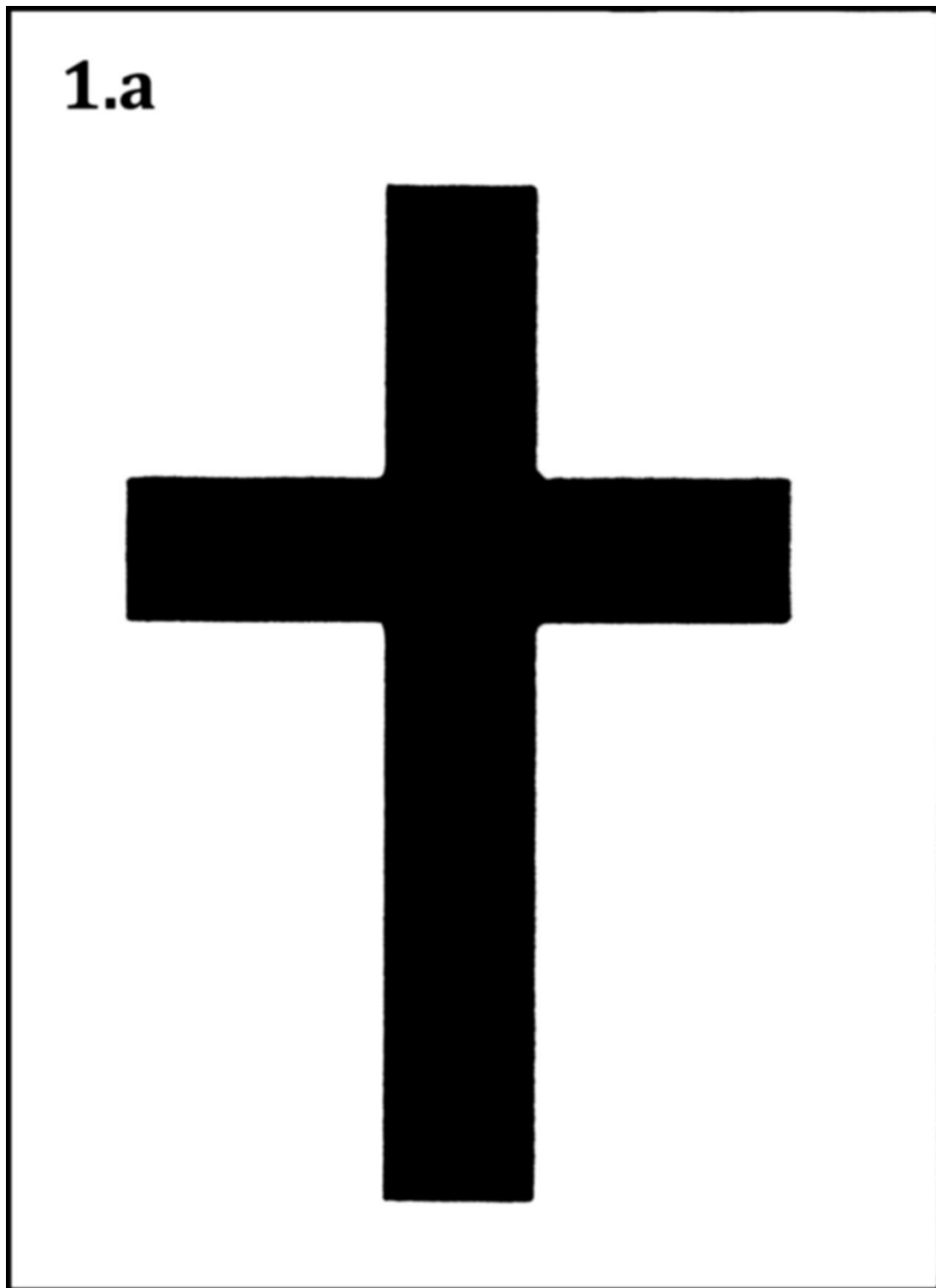
Děkuji, Pavlína Koudelková

*Studentka Pedagogické fakulty JČU,
oboru Učitelství pro mateřské školy*

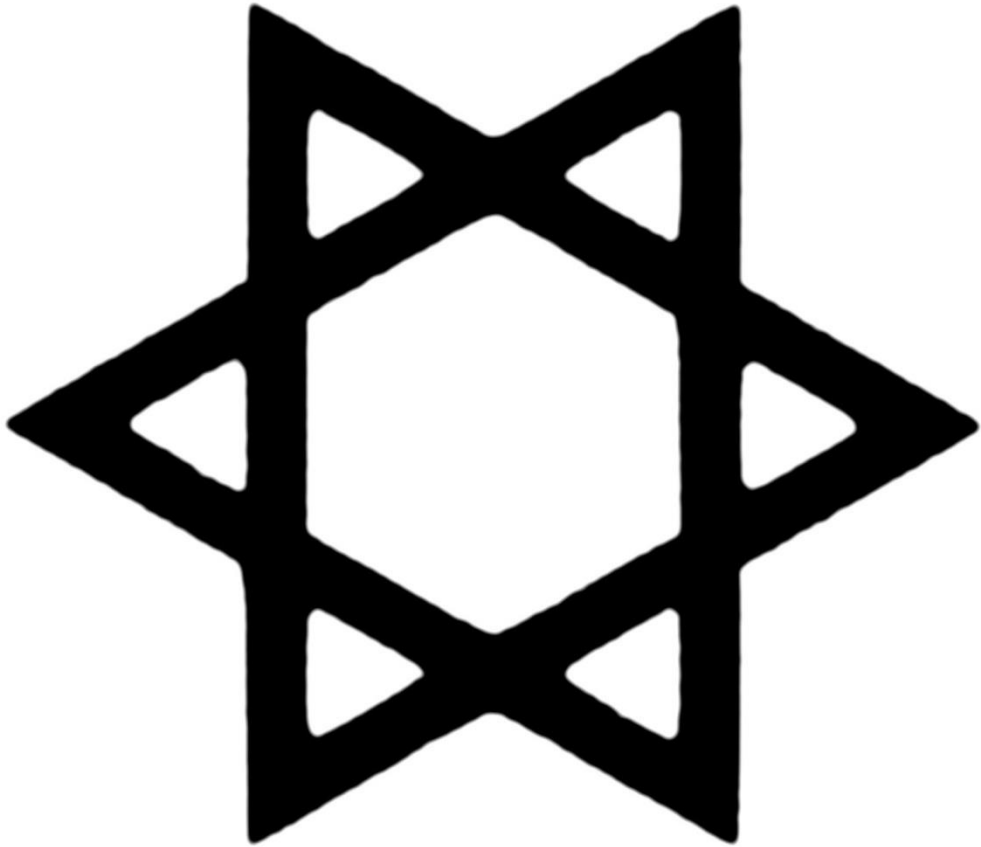
(Podpis zákonného zástupce)

Příloha č. 2.

Obrazový materiál použitý pro kvalitativní výzkum náboženských představ u předškolních dětí.

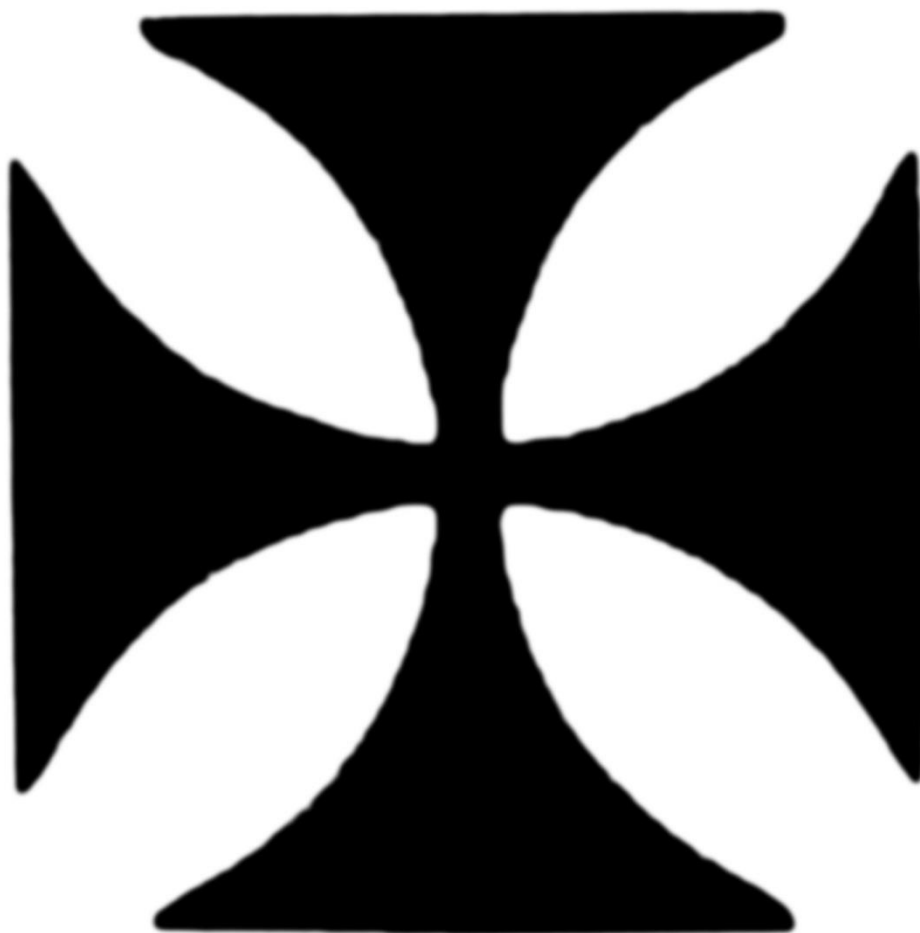
1.b

1.c

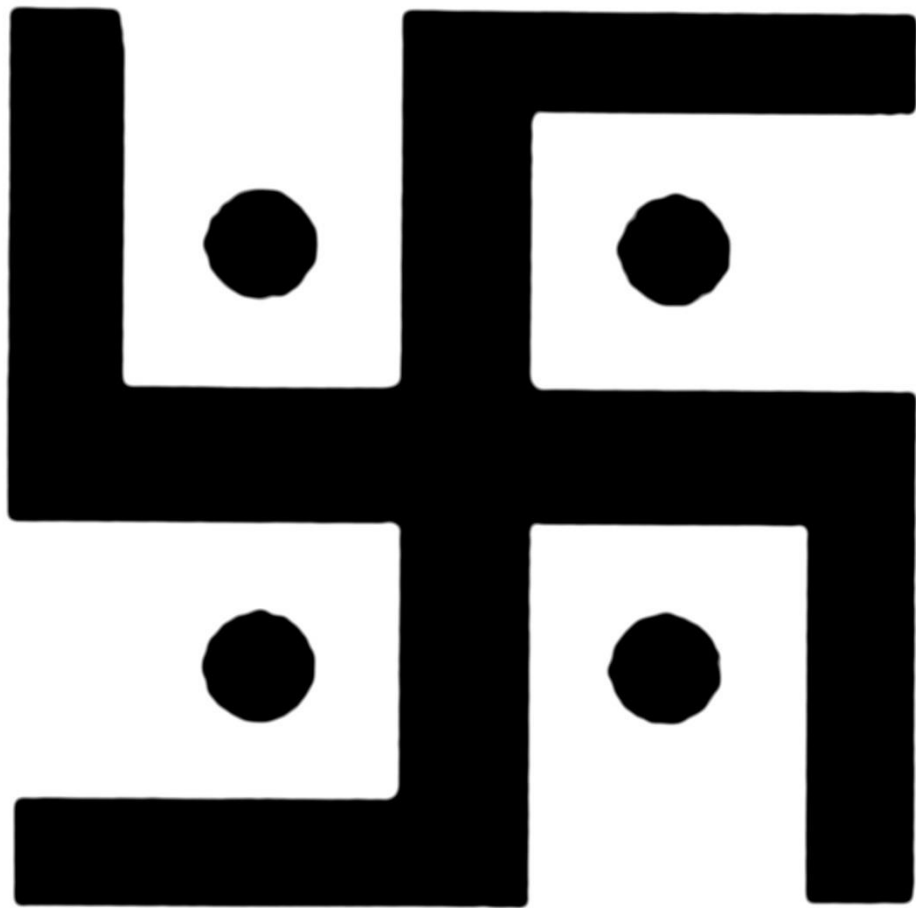
1.d

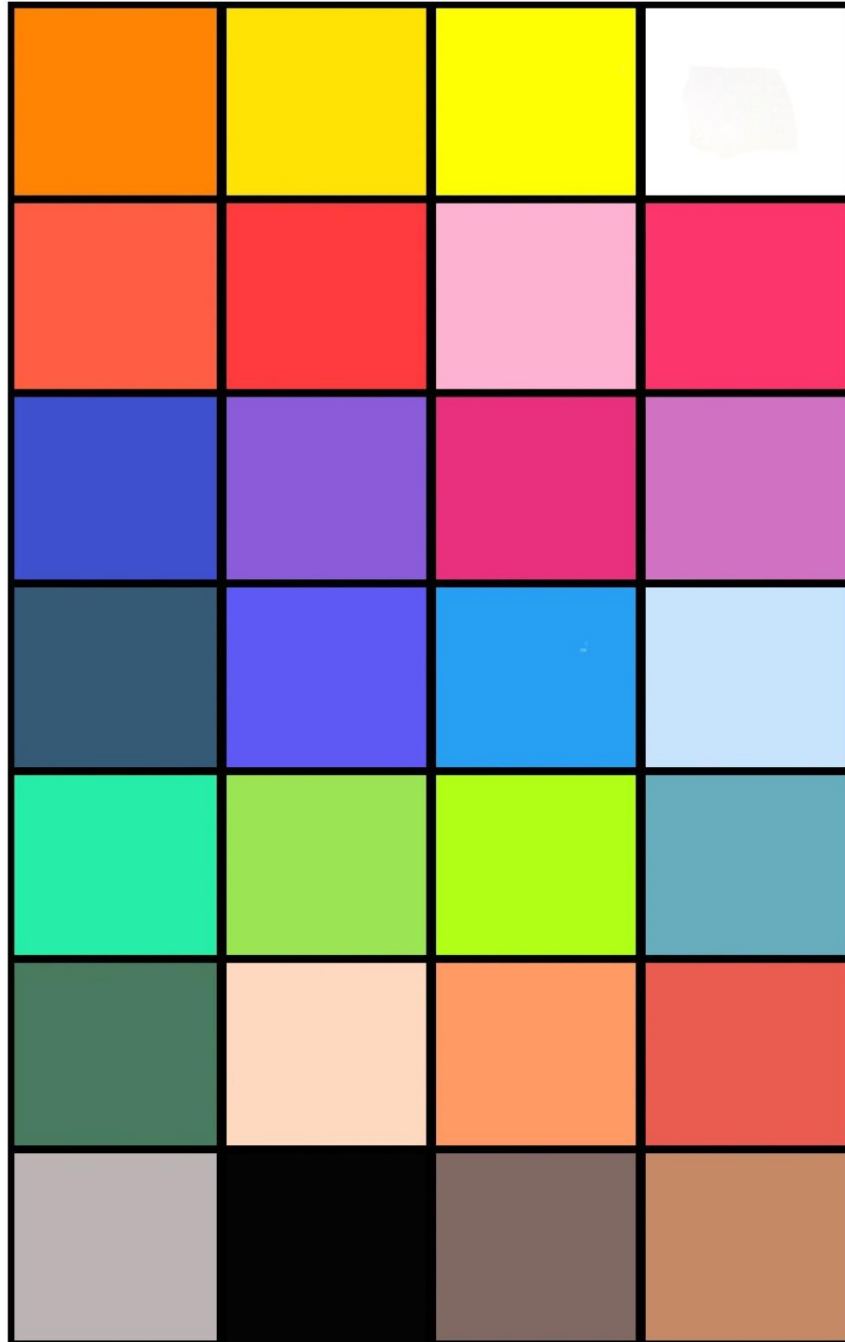
1.e

1.f

2.

4.a

4.b

4.c

5.

6.a

6.b

6.c

7.

8.

